

**Monitoringo katar e publicane politike: e efekata save dija e
Dekada e Romengi po statuso e Romnjango ande Srbija**

Alav katar o originali:

Monitoringo katar e publicane politike: e efekata save dija e Dekada e Romengi po statuso e Romnjango ande Srbija

Pala inkaldo:

BIBIJA Romano džuvljikano centro, Beograd

Kerde:

BIBIJA Romano džuvljikano centro, Beograd

Romani cikna, Kruševac

Pravni skener, Beograd

Džuvljikano romano centro Veliki Crljeni, Lazarevac

Tiraž: 200

Štampa: COBER doo

E publikacia si kerdini ando projekto “Aktivno inkluzija Romnjangi po Westikano Balkano” savo kerel CARE NWB International, Sarajevo, Bosna thaj Hercegovina.

Monitoringo katar e publicane politike: e efekata save dija e Dekada e Romengi po statuso e Romnjango ande Srbija

financed by

Austrian

Development Cooperation

Beograd, 2014

Monitoringo katar e public politike: e efekata save dija e Dekada e Romengi po statuso e Romnjango ande Srbija

E Republika Srbija dija nade maškarmutni incijativa Dekada katar e inkluzija e Romengi thaj lija e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo thaj o Akciono plano pala laki implementacija thaj vakarda kaj kamel te kerel o proceso te keren pe e uslova pala sasti thaj inčardini integracija e Romengi ande Srbija. O vakti katar 2005-2015 dži kaj si e Dekada inkljistilo a goda so kerdino vol naj kerdino so anglal amende.

E ocena andar e phuv thaj maškarmutno kidipe, biphangle institucie, sar vi e Eruopaki unija si jekhtani: e Thagarni andar e Repbulika Srbija ni kerda sa so šaj te nakhel pe akava bilačo ekonomikano, vol vi amalipaso statuso e Romengo ande Srbija, a vi bijekhtanipe si sa majbaro. O reslipe savo si thodino ande 2005. berš kana e Dekada sasa po anglunipe “o nevljaripe e statutoso e Romengo thaj te ciknjarel pe e bilije averhadnija maškar e Roma thaj aver thanutne” ande palune 10 berš si realizujime ande aktivnosti po maškarmutno thaj nacionalno nivelu savesi karakteristika si, majanglal te o amalipe dikhel e problema ande romano kidipe thaj lengo strateško dikhipe. Dži kaj o deklarativno vakaripe dži kaj anen pe e strategije dži kaj e praktikano keripe si baro drom. O keripe katar e čačuni integracija ando amalipe si o angažmano katar e institucije po lokalno thaj nacionalno nivelu dži kaj e manuša save si po than kaj anen pe e odluke, e organizacije katar o civilno amalipe dži kaj o romano kidipe. Goda so anda e Dekada si krisosko strategijako framo pala o plano thaj o keripe katar e bare mere pala o cknjaripe katar o čoripe, maripe opromos e diskriminacija thaj keripe katar o sasto jekhtanipe e Romengo thaj e Romnjango ando amalipe.

REKOMANDACIE

- Te nevljarel pe e mehanizma pala o keripe thaj koordinacia pala e nacionalni strategija thaj e operativni dokumenta save si phangle pe čhačhipa e Romnjange sar bi e phuv lija te kerel e mere save si definišime sar irisaripe e phuvjako pe interesorni teme save si ande akala strategie.
- Te kerel pe lači jekhtani buti maškar o civilno sektori thaj e institucie po nacionalno thaj lokalno nivelu thaj e maškarthemutne organizacie.
- Te keren pe e mehanizma pala o monitoring thaj evaluacija katar e strateški dokumenta,. gaja kaj ka keren pe lače barde thaj gender lače indikatora pala o nevljaripe thaj o keripe, sar vi analiza katar o budžeto.
- Te kerel pe gender bužeto po nacionalno thaj lokalno nivelu save ka aven mere save si kerdine te o statuso e Romnjango avel majlačho.
- O dijipe e Romnjango ande lokalni mehanizma pala o keripe katar o gender jekhtanipe.
- Te keren pe e uslova thaj šaipa pala o nevljaripe katar e buti pala e Romnja katar e edukacija thaj o sikavipe.

Angluno svato

Romano džuvljikano centro BIBIJA pala jekh katar peire reslipa thol vi o reslipe pala o advocasi, sar po nacionalno gaja vi pe lokalno nivelo. Kana kerel realizacija katar akava reslipe e Bibija goda kerel korkore vol pire koalicijasa thaj partnerenca. E Repbulika Srbija lija but strategije thaj krisura, kerda ratifikacija katar baro gendo pe europake vol UN konvencije. Kana kerel pe monitoringo katar akala standarda ande akala dokumntenta dikhel pe pe akala nivela: advocasi pala keripe katar e phujvake vol maškarthemut ne standarda ande manuškane, minoritorenge thaj hakaja e džuvljange ande phuvjako krisaripe, thampal monitoringo pala implementacija ande akala standarda thaj ramosaripe katar e lački thaj bilački praksa, a vadži kerel pe vi o e dokumentacija katar o dijipe pe manuškane minoritorenge thaj džuvljikane hakaja thaj kerel pe e baza katar e data. Ande proceso katar europake integracije e Repbulika Srbija lija mangipe te kerel te o phuvjako kriso avel sar vi euorpako kriso, thaj te goda sar keren pe akava krisura avel pe majbaro nivelo.

E BIBIJA- Romano džuvljikano centro ramosarel averčhande situacie kana del pe džuvljikane manuškane hakaja, gaja kaj 17 berš keras buti e Rromanjaca ande romane mahale. E organizacie save si kotor katar CARE ADC¹ koalicija si aktivni kana krel pe akaja aktivnost, a amaro anglunipe si kaj lačke pindžaras o romano trajo, majanglal po lokalno nivelo, thaj si amen kontakto e manušenca save trajin ande mahale thaj lačo svato e manušenca pe nacionalno thaj lokalno nivelo.

O iskustvo thaj e data save si e BIBIJA thaj aver save si ande CARE ADC koalicija, anel dži gothe te si majlačho keripe pala e interesae Romnjangi ande avutne dokumenta e Vladake Srbijake save ka keren definicija sar ka kerel pe e politika katar o keripe romane phučipaso dži kaj 2020. berš.

---

1 **CARE ADC koalicija** kerdini i ando projekto »Aktivno inkluzija e Romnjangi po West Balkano« a o reslipe e koalicijako si jekhtani buti pe public politike ande sa e amalipase kotora. E koalicija si kerdini katar: »Džuvljikano romano centro Veliki Crljeni, Lazarevac; »Pravni skener«, Beograd; »Kidipe e Romengo« Novi Bečej; »Centro pala e minoritorenge hakaja«, Beograd; »Romanjako ilo«, Zrenjanin; »Mali princ«, Beograd; »Danica«, Pančevo.

O raporto ” **Monitoringo katar e public politike: e efekata save dija e Dekada e Romengi po statuso e Romnjango ande Srbija**” rezultato si katar e projektne aktivnosti savi kerda CARE ADC koaliciona ando oktobri thaj novembri 2014.

E teme save si ande raporto si:

- sar save se e intersektorski strategije ande Republika Srbija;
- o monitoringo katar e realizacije Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac
- o monitoringo katar e realizacija pala o „Lokalno akcijako plano pala nevljaripe katar o statuso pala nacionalni minoritetura“ ande komuna Lazarevac, pala 2013/2014.berš thaj
- dikhipe katar o pindžaripe e Krisoso andar e hakaja pala e pacijenta thaj mehanizma katar o arakhipe pala e pacijentose hakaja.

Maškarthemutne dokumenta

O jekhtanipe katar e polura thaj o gender jekhtnaipe sar e kotora save si korkore aven po agor ande eftardešti berš ande XX veko. E maškarthemutne dokumenta save keren regulacija katar e manušikkane hakaja, a vakaren vi andar e hakaja e džuvljangi si Maškarthemutno pakto ande ekonomikane, socijalni thaj kulturake hakaja (1966), Europaki konvencija andar o arkahipke katar e manušikkane hakaja thaj fundone tromalipa (1950). Kana e UN Konvencija andr o ačahvipe katar sa e oblika diskriminacijake o CEDAW (1979) claro thaj eksplicitno vakarel andar hakaja e džuvljange ande sa e amalipase kotora. E Konvencija andar o antitrafiking e džuvljango thaj čhavorengo (1950), e Deklaracija UN andar o ačahvipe katar o maripe e džuvljango (1993), Pekinško deklaracija thaj platforma pala aktivnosti UN (1995), Peking+5 (2000), e Povelja andar fundone tromalipa andar e Europaki unija, Rekomandacia katar Europako consili andar o jekhtano dijipe e džuvljano thaj e muršengo ande šerutnipe(1996) thaj Themutni deklaracija maškarthemutne unijako ande lokalni thagaripa e džuvljangi ande lokalni vlade (1998), Milenijumski reslipa katar o nevljaripe (2000), Europaki povelja andar o jekhtanipe e muršengi thaj e džuvljangi ande lokalno trajo (2006), Droma pala o jakhtanipe maškar e džuvlja thaj e murša 2006 – 2010, Europako pakto pala o jekhtanipe maškar e polura, e Konvencija katar o Europako Consili andar o ačahvipe thaj maripe opromos o maripe pe džuvlja thaj maripe ande familia (2011). Itakaj kaj si baro gendo katar akala dokumenta save vakaren kaj e džuvlja thaj e murša si jekhtane ande sa e kotora e trajose, dikhel pe baro averčhadnipe maškar deklarativno garantujime hakaja thaj lengo lijipe e ando čačo trajo. O rezultato godoleso si sajekh kerdini marginalizacija katar o džuvljikano pučhipe thaj bilačo dijipe e džuvljango ande sa e kotora e trajose.

Importantno si te vakarel pe kaj akala thaj but aver strateški dokumenta, ni vakaren e džuvljange andar e minoritorenge thaj marginalizujime kidipa, e džuvljange save si invalida, e džuvljange andar e nacionalni thaj etnikane kidipa, a vadži majzala e manušenje saven si averčhandi seksualno orijentacija. Godolese kaj e rekomandacie thaj e mangipa si opšte save thon pe andar e phuvja save ramosarde akala dokumenta, but drom avel dži kaj goda kaj naj konkretni thaj adekvatni akcije mala nesave, majbut drom majbizurale amalipase kidipa.

O tretmano katar o gender jekhtanipe ande Europaki unija

Jekh katar pandž thagaripa pe savi si thodini e Europaki unija si jekhtnaipe. Katar 1975. berš thaj e situacia savi sasa e belgijake stjuradesa Gabrijela Defren savi roda e love save sasa e muršen save kerde buti lasa, e EU anda but direktive save vakaren andar o gender jekhtanipe. Jekh lendar si vi e Povelja andar e fundone hakaja (2007) savi vakarel andar o jekhtanipe maškar i murša thaj e džuvlja savi rodel ačhavipe katar e diskriminacija po polo. Thamapl Europaki komisija lija Džuvljikani povelja (2010) ande savi vakarda piro stavo andar o gender thaj zuralipe katar e gender perspektiva ande piri politika. Jekh katar majimportantni dokumenta ande EU si Strategija pala o jekhtanipe maškar e murša thaj džuvlja Europake komisijake katar 2005-2010. berš savi avel sar anglunipe po Dromalipe katar o jekhtanipe maškar e murša thaj džuvlja, sar vi anglunipe katar Europako pakto pala jekhtanipe pala o polura (2006). E Strategija katar EK vakarel andar e aktivnosti ande pandž prioritetni kotora save si definišime ande Džvljikani povelja. Sa akala dokumenta vakaren kaj e phuvja save si kandidata moraju te len akava fundone vakaripa katar o jekhtanipe maškar e murša thaj e džuvlja thaj dži kaj o dikhipa thaj lijipe katar o kriso ande EU ande akava kotor si jekh katar e prioriteta ande proceso katar o buvljaripe.

UN konvencije sar mehanizmo pala o monitoringo: CEDAW

UN konvencije sar mehanizmo pala o monitoringo: CEDAW
E Srbija ande 2010 berš bičhalda o raporto e Komitetose pala eliminacija katar e diskriminacija e džuvljangi (CEDAW)², a ande 2013. berš phuvjaki delegacija ande Ženeva vakarda andar o raporto anglal o CEDAW Komiteto³. Ande raporto si trin kotora save anen informacije jekthane sar len pe nesave kotora andar e Konvencija (I-16); e statistički data thaj o Reporto savo dija o Ministerujumo pala o Kosovo thaj Metohija savo vakarel andar o statuso e džuvljango ande Autonomno pokrajina Kosovo thaj Metohija. E CEDAW konvencija, a majbut šaipe save putrel o CEDAW Komiteto majanglal gaja kaj del rekomandacie thaj phande lafa save bičhalda

8 <http://www.bibija.org.rs/cedaw>

3 <http://www.treatybodywebcast.org/cedaw-55-session-serbia/>

e phuvjake, si but importantno pala e marginalizujime amalipase kidipa sar si vi o romano kidipe. E Romnja ande 2007 berš inkalde anglal o CEDAW Komitetu vakarde pire problema thaj i mangipa. E ROMNJA VAKAREN si alav katar o dujto Shadow raporto savo ande 2013. berš e Romano džuvljikano phandipe kerde thaj vakarde andar o raporto andar o statuso e Romnjago ando amalipe⁴. CEDAW Phande lafa lije e teme save si importantni andar o trajo a majimportantni si: obrazovanje

- buti
- dijipe ande politikano thaj public trajo
- ačhavipe katar o maripe e džuvljango

O stavo save si aktivistikinje si sar vi o gndo savo o CEDAW Komitetu del ande pire Phande komentara⁵ phenel e Republikake Srbijake te kerel te o statuso e Romnjago avel majlačho ande sa o amalipe:

- a. Kada svato si andar o sikavipe o CEDAW Komitetu phenel te o ramosaripe e čhavorengo ande sikavne avel majzuralo, a majanglal kana svato si andar e čhora thaj majanglal ande maškarene škole, sar vi **“ačhavipe katar e sito thaj e prandipa save si vakardine, thaj te vazdel pe o nivelo katar o gndipe andar e bilače efekta kana sigo si o prandipe po sastipe thaj o sikavipe”**. Amen po tereno dikhlam kaj o džaipe andar o sikavno sistemo si kana andar e fundoni škole trubul te avel ramosaripe ande maškarene škole. Itakaj kaj e maškarni škola naj phandali rodas te sa e romane čhora len finansijsko ločharipe katar e lokalni institucije thaj te avel len e pustika bi lovengo, bilovengo transporto, šeja, love pala o habe thaj o bešipe ande sikavne khera.
- b. E tema prejudicie ande amare pustika naj nevi thaj e CEDAW phande lafa vakaren goda so amen vakaras but berš- ande amare pustika si but stereotipa andar e romani kultura, Romnja, romano bašalipe, trajo, a zala afirmativni dikhpa. Ande barvali romani kultura goda si but, numa trubul lače te lel pe. Uzo goda trubul vi e sikvane te anen atmosfera katar o pačavipe pe averčhandipa ande sa e klasura.

---

4 Raporto kerde: Biljana Branković, rodini, konsultantkinja jekhtane e Romnjanca andar o Romano džuvljikano phandipe e Srbijake: Romano džuvljikano centro „BIBIJA“, Beograd; Ženski prostor, Niš; Amalipe e Romnjango „Osvit“– SOS telefon pe romani thaj srbikani čhib, Niš; Amalipe e Romengo Novi Bečej – SOS telefon pe čhib minoritorenge, Novi Bečej; Inicijativa Romnjangi Pirot; Inicijativa Romnjangi Bujanovac; Istraživači Romi, Žabalj; „Sastipe“, Vranje thaj „Romnjako ilo“, Zrenjanin.

5 <http://bibija.org.rs/cedaw>

- c. E buti si goda so o amalipe trubul te zurarel. Godolese kaj si kerdini afirmativno akcija savi kerda e Kancelarija pala manuškane thaj minoritorenge hakaja but berš, amen avdive si baro gendo terne Romnjango thaj Romengo saven si fakulteta vol bare sikavne. Numa pala akala terne manuša naj buti- gndisarel pe kaj goda so von kerde si bilače. CEDAW Komiteto ande Phande komentara thaj rekomandacie vakarel kaj trubul te **“avel majbaro šaipe te avel len buti thaj ekonomikano zuralipe”**. Andar e buti po tereno thaj o iskustvo savo si e romane džuvljakane orgnaizacien dikhel pe kaj o problemo katar o ckno informišipe andar o šaipe te avel len korkornibuti, gothe si vi o mangi pala e dokvalifikacija thaj prekvalifikacija, thampal zuralipe thaj ločahripe te putrel pe piri buti thaj e love te goda keren.
- d. O dikhipe katar jekh amalipasi grupa dikhel pe ande politikano thaj public trajo thaj goda o CEDAW pindžarda sar importantno te bi o statuso e manušengo save si andar e marginalizujime amalipase kidipa vakarel e SRBijake”**ačhavipe thaj eleminacija katar bijkhetnaipe thaj but diskriminacija katar akala džuvljikane kidipa; “šaipe katar zuralo thaj jekhtano dijipe e Romnjango ande politikano thaj public trajo”**.

Dijipe e Romanjago ande lokalni organa, egzamplo lokalni mehanizma pala gender jekhtanipe sar e membrura saven si krlo, vi ande aver organa, buti e Romnjange ande institucie, thaj majanglal te aven pe thana kaj anenen pe odluke.

Phuvjako krisosko thaj strategijako framo

E Republika Srbija sigo lija te kerel akava phučipe andar o gender jekhtanipe itakaj kaj akate sasa socijalističko vakti savo vakarda andar o “principo katar o jekthanpe” thaj “butako solidarišipe”. Numa, ande paluno Ustavo Republikako Srbijako⁶ (2006) anel neutralno rodno retorika, thaj deklarativno del garancija katar o jekhtanipe. Itakaj kaj ande nesave artikla ande Ustavo vakarel pe andar o gender jekthanpe thaj minoritorenge hakaja, phare si te dikhel pe kaj si kerdino čačo anglunipe ande jekhtanipe thaj e principa katar jektano šaipe pala savore. O Familijako kriso (2005)⁷ vakarel andar o maripe opromos e džuvlja thaj čhavore thaj del garancija e džuvljake

6 “Sl. glasnik RS”, gendo. 98/2006, http://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html, dikhlo 1.12.2014.

7 “Sl. glasnik RS”, gendo. 18/2005, <http://www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/dramar/porodici%20zakon.htm>, dikhlo 01.12.2014.

te tromale phenel kana thaj gadiči ka bijanel. Numa, o Kriso katar o ačahvipe e diskriminacijako (2009)⁸ thaj o Kriso andar o jekhtanipe pala o polo (2009)⁹ aščarda vadži but breša. Palune duj Krisura anen importantni keripa ande promocija katar o gender jekthanipe thaj ačahvipe e diskriminacijako pe but fundura: pe rasa, corolo, nakhlipe, phuvjalipe, nacionalno identiteto, vol etnikano nakhlipe, čhib, religija vol politikane dikhpa, polo, gender identiteto, seksualno orijetnacija thaj aver. Dijalogo savo si putardno kana lija pe o antidiskriminatorno kriso vadži kerel pe vi gaja kaj si kerdine thaj lije strategije andar akava specifikano kotor. Akava Kriso anel nevi institucija Povereniko pala o arakhipe katar o jekhtanipe¹⁰, savo si kerdino sar korkorno phuvjako organi, biphanglo thaj šaj korkore te kerel e buti savi si ande akava kriso. E diskriminacija po polo ande artiklo 20 ande akava kriso si ačhadi te dikhel pe po jekhtanipe, vol sar šaj phenas po pačavipe katar jekthane hakaja thaj tromalipe e džuvljangi thaj muršengiande politikane, ekonomikane, kulturni thaj aver aspekta katar o publikano profesionalno, privatno thaj familijako trajo.

Artiklo 20.

Ni tromal te na del pe o hakaj vol javno vol ačhado dikhipe po polo vol godolese kaj khonik arlisarda o polo. Ni tromal te kerel pe fizičko vol aver maripe, eksploatacija, vakaripe katar o bikamipe, lače svatura, ucene thaj dijipe godolese kaj khonik si averčhando polo, sar vi publik lobi, keripe sar kaj si e prejudicije, adeta thaj aver amalipase dikhpa katar o keripe save si thodine pe ideja katar goda kaj nesavo polo si anglal aver, numa si stereotipa katar e role save si ande polo.

E diskriminacija opromos e nacionalni minoriteta ačhavel o artiklo 24 ande akava Kriso, savo vadži vakarel vi andar enttikano nakhlipe, religija thaj čhib.

Diskriminacija katar e nacionalni minoriteta

Artiklo 24.

Ni tromal te kerel pe diskriminacija katar e nacionalni minoriteta thaj e manušengi pe fundo katar o nacionalno identiteto, etnikano nakhlipe, religija thaj čhib. Sar akava kerel pe thaj arakhel pe kana vaka rel pe andar e nacionalni minoriteta kerel pe avere Krisosa.

8 “Sl. glasnik RS”, gendo. 22/2009, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html, dikhlo o1.12.2014.

9 Sl. glasnik RS, gendo 104/2009, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ravnopravnosti_polova.html, dikhlo o1.12.2014.

10 <http://www.ravnopravnost.gov.rs/index.php?lang=rs&pismo=cir>, dikhlo o1.12.2014.

E Srbija strateški avel kaj e promocija thaj keripe katar o gender jekhtanipe gaja kaj kerel Strategija pala lačharipe katar o statuso e džuvljango thaj nevljaripe katar o gender¹¹ savi si liji ande 2009. berš thaj vi Akcijako plano pala laki implementacija (2010)¹². Akaja nacionalno strategija vakarel andar 6 kotora: dijipe e džuvljango ande proceso kaj anen pe odluke, majlačho ekonomikano statuso e džuvljanogo, jekhtano dijipe e džuvljango ando sikavipe, majlačho sastipe e džuvljango, maripe opromo seksualno vol gender thodino maripe thaj vakaripe andar e džuvlja ande medija.

Institucionalni mehanizma pala keripe katar o gender jekhtanipe

- Odbori pala manuškane thaj minoritorenge hakaja thaj jekhtanipe katar e polura ande Themesko Kidipe ande Republika Srbija;
- Consili pala gender jekhtanipe Vladako Srbijako;
- Sektori pala gender jekhtanipe ande Ministerijumo pala e buti, thaj socijalno politika;
- Pokrajinako sekretarijako pala e privreda, buti thaj jekhtanipe katar e polura;
- Consilo pala jekhtanipe katar e polura thaj Odbori pala jekhtanipe pala e polura ande AP Vojvodina;
- Pokrajinako Ombudsmani – zamenica za ravnopravnost polova;
- Pokrajinako Zavodo pala jekhtanipe katar e polura;
- Consili pala gender jekhtanipe kaj o Ombudsmani ande Repbulika Srbija
- Lokalni mehanizma pala šaibe te kerel pe gender jekhtanipe.

11 “Sl. glasnik RS”, br. 15/2009, www.cmv.org.rs/zenska-prava-kategorija/dokumenta/nacionalna-strategija-za-poboljsanje-polozaja-zena/, pristupljeno 29.11.2014.

12 www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/AP%20Strategija%20Rodna%20Ravnopravnost.pdf, pristupljeno 29.11.2014.

Sar save si intersektorski strategije ande Republika Srbija

Ande Republika Srbija avdive si majbut katar 100 nacionalni strategije thaj jekhtane lenca vi e akcijake planura. Majbaro bilačhipe te bi avela dži kaj realizacija akale strategijengo si kno, vol nisavo budžeti, thaj goda kaj naj jekhtano mehanizmo pala o monitoringo thaj evaluacija katar e rezultata save si kerdine. Goda so vadži kerel o bilačhipe pala e realizacija si vi gender bikamle, a majbut drom gender neutralni mere, so godolesa kaj naj o principio pala o gender budžeto važi majbut kerel averčhandipa maškar e murša thaj džuvlja. O phučipe katar e lači realizacija dikhel pe vi pe goda sar si kerdine e mere. Lačo pindžaripe e terenoso thaj o iskustvo kana kren pe aktivnosti, numa vi o dikhipe katar e efekta si lačo drom te keren pe adekvatni rezultata godoleso so kerel pe kana kerel pe e implementacija. Dijipe katar godola save džanen e buti a majbut godola save sasa po tereno thaj kerde buti godolenca pala save si e aktivnosti si kotor katar e lači strategija. Katar e demokratski arlesaripa ande 2000 berš e organizacije andar o civilno amalipe len than ande kreacija katar e phuvjake politike. E minoritorenge thaj marginalizujime amalipase kidipa len kotor te keren e interesa pire kidipase. Numa gndisarel pe kaj o dijipe katar e organizacije save si ando civilno amalipe, majanglal romane thaj e organizacije e manušenge save si invalida, džuvljikane a majanglal romane džuvljikane organizacije si deklarativno thaj naj but, a katar e manuša thaj manušnja adžučarel pe te phenen kaj si lače e mere save si kerdine thaj te ande javni vakaripa phenen kaj goda si lače. O iskustvo savo si ande akala civilni amalipa thol pe pe fakti te lenge vakaripa andr e mere thaj aktivnosti sve trubun te keren pe aven čhudine andar o teksto thaj von goda ni džanen. Gaja gndisarel pe kaj e nacionalni institucije kren baro konsenzusi thaj gaja lačharen pe e demokratikane thaj europake principa.

E Dekada katar e inkluzija e Romengi thaj e Romnjangi 2005-2015

Kana e presidenta e Vladake ramosarde e Deklaracija “*Dekada inkluzija e Roma 2005-2015*” od lija te kerel pe realizacija katar e inicijativa e Dekada pala e inkluzija e Romengi ande phvuja ande centralno thaj jugoistokani Europa, ande savi si vi e maškarmutne orgnaizacije, civilni organizacije thaj manuša andar o romano civilno amalipe.

O reslipe katar akaja maškarmutni inicijativa si te nevljarel pe o statuso e Romengo thaj vi te cknjaren pe e averčandipa maškar e Roma thaj aver thanutne ande akala phuvja.

Romano džuvljikano phučhipe ande strateški dokumenta lija te kerel pe kana sasa anglune vakaripe pala e Dekada e Romengi ande 2003 berš pe Konferencija ande Budapesta “E Roma ande buvljardi Eruopa- mangipa pala o avutnipe”, kana e romane aktivistkinje andar e Srbija vakarde andar džuvljikano phučhipe sar prioritetno kotor. o Gender jekthanipe ni dija ande štar prioritetni kotora pala e Dekada, numa lijo si te akava kotor, ciknjaripe katar o čoripe thaj e antidiskriminacija aven cross cating teme.

E Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Republika Srbija

Gaja kaj phenda kaj si ande Dekada, e Vlada Srbijaki lija e Strategija pala nevljaripe e statuso e Romengo ande Repbulika Srbija¹³09. aprila 2009. berš thaj Akcijako plano pala laki implementacija¹⁴ 03. jula 2009. berš thaj gaja kerda peso strateško reslipe savo si definišime sar nevljaripe katar o statuso e Romengo ande Repbulika Srbija. E Srbija si jekh katar nesave phuvja save si ande Dekada savi ande pire strateški dokumenta inčarel vi e mere thaj keripa numa pala e Romnja.

O keripe katar e organaizacije andar o civilno amalipe ando ramosaripe katar e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo thaj AP 2009-11 sar vi o keripe ande revizija aakale dokumentoso thaj ande keripe katar Akcijako plano pala e implementacija e Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e Romengo 2012-14¹⁵ sasa deklarativno thaj e phuv kerda sa te toda avel demokratnikane thaj jekhtano dijipe ande institucije. Kana dikhel pe o principio “e Roma keren buti pala e Roma” e nacionalni institucije šaj phenen kaj ando ramosaripe pala e “romane politike” thode but romane kidipa, a 40% sasa džuvljikane romane orgnaizacije vol aktivistiknje andar e romane organizacije.

E realizacija katar e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo, sar vi aver strategijake dokumenta avili dži kaj but problema kana trubuja te kerel pe koordinacija maškar e ministerijuma thaj aver aktera. Baro problemi si goda kaj naj o mehanizmo pala o monitoringo, thaj nisavo raporto andar e rezultata save si kerdine. But nacionalni strategije naj jekthane e lokalni dokumentenca save trubul te nevljarel o bararipe katar e komune thaj forura. E lokalni korkorikeripa ando proceso kana keren o dokumento ni keren konsultacija e Romenca, a vadži majzala e Romnjanca andar lenge problema, mangipa thaj sar lenge mangipa trubul te avel kerdine.

E Romnjan ande Srbija si but problema te bi kerena pire fundone manuškane hakaja. E diskriminacija savi si dujto vol majbut diskriminacija si ande sa e kotora ande trajo vi ando sikavipe, sastipe, buti dži kaj maripe ande familija athaj ande trujalipe.

O dijipe pe lenge hakaja si vadži majbaro godolese kaj si izolacija, čoripe, biedukacija, naj len nisavo thagaripe, naj len persolani dokumenta thaj phuvjalipe. But bizuralo kidipe si Romnja andar našalde manuša katar o Kosovo vol godola save si sigo irisarde ande Srbija andar nesve west phuvja po consilo pala e readmisija. Kotor katar akala problema šaj te arakhel pe ande nacionalni strategijake dokumenta, a zała lokalni komune pindžarde kaj trubun te kren budžeto pala e

13 www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-SR-web-FINAL.pdf, pristupljeno 29.11.2014.

14 www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-SR-web-FINAL.pdf, pristupljeno 29.11.2014.

15 <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/nacionalne-manjine2/propisi-i-strategije>, pristupljeno 29.11.2014.

mangipa e Romnjage. O cknno gndisaripe savo si ande institucije kaj trubul te kerel pe gender budžeto andel dži kaj goda kaj ni dikhen pe e love save bi trubuna te ločaharen o trajo e džuvljango ande lokalni trujalipa thaj gaja si vi e Romnjanca. Akava anel dži gothe kaj ni dikhel pe o monitoringo thaj efekta katar e mere save si kerdine, thaj naj amen relevantatni data andar e lače thaj e mere save naj gaja lače.

Šaj vakaras kaj ni jekh ministerijumo ni dija love pala e mangipa e Romnjango ande AP katar 2009-11. E love naj dije ni ando AP 2012-14. berš. Li duj akala dokumenta, save si operativni, keren definicija katar e mere save trubul te anen dži kaj rezultato savo si majlači politika katar jekhtane šaipa thaj hakaja e Romnjange pe buti ande amalipa, promocija, informišipe thaj edukacija e Romnjangi andar manuškane hakaja thaj šaipe pala lengo lijipe, majlači edukacija e Romnjangi, gender dikhipe pe akava AP vi pe nacionalno vi pe lokalno nivelu si aktivnosti save ka keren pe ande goda vakti. Kana vakaras andar e indikatora goda si jekhtano gendo katar e romane aktivistknje save keren jekhtane šaipa po nacionalno, pokrajinako thaj lokalno nivelu, gendo thaj efekta katar realizujime projekta save kerede e romane džuvljikane orgnaizacije, gendo katar e seminaru, gendo godolengo save sasa pe seminaru thaj edukativno materijali. But importantno indikatoru si gendo kataj e situacije kaj si kerdini diskriminacija opromos e Romnja, thaj gendo kataj e situacije save si ande proceso thaj e pritužbe Romnjange pe diskriminacija kana roden buti.

Statutso e džuvljango

E love save si dije pala e implementacija katar AP pala o statuso e džuvljango si 15.000.000 dinara si vi love pala 2013. thaj 2014. berš pala jekh projekto 1.000.000 dinara. Andar godola love ka keren pe e mere pala nevljaripe katar o dijipe e Romnjango ande politikano thaj civilno trajo sar vi pala e mere pala e tolerancija thaj maripe opromos prejudicije thaj e stereotipa. Si vi love save dije donatora 30.000 eura.

E Strategija pala majlačo statuso e džuvljango thaj nevljaripe katar gener jekthanipe ande Srbija thaj NAP pala laki implementacija 2009-2015

Akava strategijako dokumento del sasto dikhipe pe problema e džuvljange ande srbikano amalipe thaj si but lače mere te lengo statuso avel majlačo. Akaja thaj Romani strategija (kana vakaras andar o statuso e džuvljango) dikhel pe ande aktivnosti save keren majanglaluslova pala dijipe e džuvljango save si duj vol majbut drom diskriminišime ande civilno thaj politikano trajo, a e indikatora pala akaja aktivnost si gendo katar realizujime pilot projekata thaj seminaru pala e džuvlja save si duj vol majbut drom diskriminišime te majbut aven ande politikano thaj civilno trajo. Gadići amen džanas dži akana gasavo seminaru naj kerdino. Vadži jekh aktivnost savi trubuja te avel kerdini si trin teritorijalno thodine radionice pala e

Romnja pe tema: sar te aven ande proceso kana anen pe e politikane odluke so kamel te akaja Strategija avel sar vi e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo thaj Strategija pala majlačho statuso e manušengo save si invalida numa ni akaja aktivnost naj kerdini thaj ni e organizacija katar e promotivno kampanja kapaciteta e Romnjange.

Jekh katar šov teme pala e Strategija pala nevljaripe e statutoso e džuvljango thaj nevljaripe katar gender jekthanipe ande Srbija thaj Nacionalno akcijako plano pala laki implementacija 2009-2015 si majlačho ekonomikano statuso e Romnjango. Po pharipe, kana si kerdini akaja Strategija ni dikhla pe but te e interesa katar e Romnja aven ande late. O CEDAW Komiteto e Republikake Srbijake ande Phande lafa phenda kaj naj kerdini intersektorsko buti maškar e institucije pe nacionalno thaj lokalno nivelo. Numa, sasa jekh konkursi savo sasa numa pala e romane džuvljikane organaizacije thaj nesave romane džuvljikane organizacije lije love katar e linija 481, save si pala e organizacije andar o civilno amalipe, pala palune 10 berš ande Dekada, aver akativnosti naj sasa. O dijipe ande civilno thaj politikano trajo si importantno reslipe savo vakarel vi akaja strategija, vi e romani strategija a e indikatora pala akava si gendo katar realizujime pilot projekta thaj seminara pala e džuvlja save si duj vol majbut drom diskriminišime. Sar amen džanas gasavo seminari dži akana naj kerdino.

Vadži jekh katar e aktivnosti save trubuja te avel kerdini si vi orgnaizacija katar trin teritorijalni thodine radionice pala e Romnja pe tema: sar te aven ande proceso kana anen pe e politikane odluke so kamel te akaja Strategija avel sar vi e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo thaj Strategija pala majlačho statuso e manušengo save si invalida numa ni akaja aktivnost naj kerdini thaj ni e orgnaizacija katar e promotivno kampanja kapaciteta e Romnjange.

NAP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e džuvljango thaj nevljaripe katar o gende jekthanipe 2010 - 2015	AP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statotuso e Romengo ande Repbulika Srbija 2009-15	Kerdino
---	--	----------------

1.4.1. Lijipe katar avečhande mere te zuraren pe e džuvlja andar duj vol majbut diskriminišime kidipa pala lengo dijipe ando proceso kaj anen pe e odluke	9.2.4. Informišipe e Romnjango andar goda sar si importantno te aven ande c ivilno thaj politikano trajo gaja kaj den pe projekta ande džuvljikane romane orgnaizacije	NAJ
1.4.1.1. Kerdipe e studijako andar o statuso e džuvljango andar duj vol majbut diskriminišime kidipa thaj lengo dijipe ande civilno thaj politikano trajo		NAJ
1.4.1.3. Pilot projekto e džuvljango save si invalida i jekh minoritorenko kidipe pala dijipe ande civilno thaj politikano trajo	9.2.5. Zuralipe katar e kapaciteta e Romnjange save si ande civilno thaj politikano trajo	KOTORVALE KARDINO PE PROJEKTA
1.4.1.4. E organizacija katar trin teritorijalno thodine radionice pala e Romnja pe teme: Sar te aven ande proceso kana anen pe e politikane odluke	/	NAJ
E organizacija katar promotivno kampanja – Kapaciteta e Romnjange	9.2.6. E promocija katar e sikade Romnja ande civilno nthaj politikano trajo ande medija thaj javni vakaripa	NAJ
2.1.2.3. E organizacija katar medijsko kampanja sar bi e džuvlja avel pindžarde pire hakajenca thaj sar bi zurarena pe te len len (majbut te dikhel pe pe džuvlja ande majbut diskriminišime kidipa)	/	NAJ

Keripe katar e analiza andar e efekta ande krisura po statuso e džuvljango pe berza thaj keripe katar e lači evaluacija (majbut te dikhel pe pe džuvlja ande majbut diskriminišime kidipa)	/	NAJ
--	---	-----

O sikavipe

O sikavipe si jekh katar prioritetni teme ande Dekada thaj anel but mere thaj aktivnosti savengo reslipe si te o edukativno sistemo avel majlačho vol vi bararipe katar o kvaliteto pala sikavipe pala e romane čhavore. A Akcijako plano pala implemetnacija e romane Strategijaki del mangipe te keren pe gender dikhle indikatora, sar kaj si majcikno procento e Romnjango save inkljen andar e škola, gendo kaatar ramosarde romane čhora ande fundone škole tahaj gendo godolengo save agorisarde fundoni škola, gendo Romnjango save si ramosarde ande maškarni škola thaj gendo godolengo save si ramosrade pe fakulteta. E afirmativno akcija ande sikavipe si kerdini gaja kaj si Lil pala keripe katar jekthano konkursi pala ramosripe pala e studenta ande angluno berš katar fundone integrišime studije ande majbare škole save kerda e Repbulika Srbija, Ministerijumo pala sikavipe, rodipe thaj tehnološko bararipe thaj e Kancelarija pala manuškane thaj minoritoreng hakaja.¹⁶

Akale afirmativni akcijasa pala e manušnja thaj manuša andar e romani populacija pala o ramosaripe pe fakulteta thaj majbare škole save kerda e Republika Srbija , ande školsko 2014/2015.berš si ramosardo 347 kandidata save si Romnja vol Roma a ande maškarne škole si ramosarde 402 sikavne.

Katar e školsko 2003/2004. berš, vakti kana kerel pe akaja mera, dži avdive ramosarado si **1692** studenta i studentkinje thaj **2694** sikavne ande maškarni škola akale akcijasa.

Gaja šaj vakaras sar egzamplo kaj ande školsko 2013/14 berš po na Medicinsko fakulteto ando Novi Sad si ramosardo 8 studenta 5 lendar si džuvlja, po Medicinsko fakulteto ando Niš si ramosardo 16 studenta 8 si džuvlja, po Filozofsko fakulteto si ramosardo 4 studenta thaj savore si džuvlja. Po prirodno matematičko fakulteto ramosardo si 4 studenta, 3 si džuvlja, po Stomatološko fakulteto ando Beograd si ramosardo 5 studenta a 4 si džuvlja. Kana vakaras andar o maškarni škola ramosarde si 367 sikavne thaj goda si 154 čhavore so si 46,67% thaj 176 čhora so si 53,33% .Numa pala akaja but lači thaj importantno mera naj kerdini derinicija sar šaj te kerel pe monitoring thaj naj kerdini e ocena katar o lačhipe savo akaja mera anel.

Majbaro problemi si o drop aut romane čhajang andar o sikavno sistemo. Numa, naj but rodipa save akava problem dikhen sar baro. Sose e čhora na džan ande sikavni vadži majbut dikhel pe ande tradicionalno statuso e džuvljango ande prijarhalni familije. Majbut drom fakarel pe kaj e čhorake ni trubul škola, kaj ka lel Rom, bijnel

¹⁶ http://www.paragraf.rs/arhiva_pi/pi_29/files/search/searchtext.xml, pristupljeno 15.11.2014.

čhavoren thaj ka avel ande kher. E čhora sigo ločharel e daće ande khereske buća, arakhel e čhavoren save si majterne thaj e puranen. Akava ačhavel lake zala vakti pala e škola.

E phuv kerel adekvatno reakcija pe goda. Itakaj kaj ande strategijake dokumenta vol ando kriso si sankcije pala akava bilačhipe ande praksa si gaja, goda ni ačhavel pe numa si sa majbaro. E kazne pala e dada thaj daja savenge čhavore ni džan sajekh ande škola si bilače thaj biefikasni thaj kontraproduktivni. Ande institucije naj realni data andar akava problema, ni keren pe sajkeh rodipa andar o drop aut romane čhajango, naj lačni strategija pala akava problema. E strategija savesa bi ačhavela pe akaja praksa trubul te avel jekhtani thaj te kerel la e romani familija thaj o amalipe. O aktivno keripe romane familijako ande sikavipe katar e čhora trubul te avel jekh katar e fundone rezultata. Sa e strategije, mere thaj aktivnosti trubun te ašućaren vi e love save sajekh den pe.

E mere save si kerdine ando sikavipe, majanglal afirmativno akcija thaj angažmano katar e romane pedagoški aistenta kerde te avel majbut čhora ande proceso katar e edukacija. Angažujime si 178 romane asistenta. Lengi rola sit e ločharen e čhavorende ando sikavipe dikhel pe vi ando rodipe andar 2009. berš kaj dikhel pe kaj katar 3.415 sikavne save si Roma saven sasa ločharipe savo dije len e pedagoški asistenta, 1.463 si čhora save džan ande škola dži kaj angluno dži kaj oftoto klaso ande fundoni škola. Jekh katar e rezultata si vi goda kaj e čhora ni gele andar e škola sar kaj sasa majanglal.

Ando sikavipe si lačo dikhipe pe aver strateški dokumenta, gaja e Strategija pala o bararipe katar o sikavipe ande Srbija dži kaj 2020. godine¹⁷, sar vi aver stateški dokumenta save si kerdine ande palune pandž-šov berš vakaren kaj e romane čhavore thaj e bare si marginalizujime, a nesave mere andar e Romani strategija thaj AP arakhle piro than ande Strategija pala o bararipe katar o sikavipe, Numa kana dikhel pe deklarativno thaj kana nakhel pep e konkretni mere thaj ginde indigatora hasarel pe direktno phandipe e Romenca thaj Romnjaca sar manušenca pala save goda si kerdino, thaj sajekh naj love pala lengi realizacija.

Buti

O romano kidpe si jekh katar godola saven si majbilačo statuso ande Srbija, a e džuvlja ande akava kidipe si ande vadži majbilačo statuso thaj opromo lende kerel pe majbut diskriminacija. Fundoni karakteristika katar amalipaso-ekonomikano statuso e Romnjango thaj Romengo si ckno stepeno katar e ekonomikani aktivnost, baro gendo godolengo saven naj buti thaj baro nidijipe ande javni institucije. Duj si fundone faktora save anel kaj bilačo statuso e romengo pe berza thaj save e Romen den majzala bikinde buta thaj ckno nivelu katar e edukacija thaj sikavipe thaj e diskriminacija katar e manuša save potencijalno den buti.

¹⁷ Sl. glasnik RS”, br. 107/2012, <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html>, pristupljeno 13.11.2014.

O efikasno keripe katar e programo majbut šaj te kerel pe sar anglal uslova sar kaj si sikavipe thaj profesionalni kompetencije sar potencialne manuša save bi avena ande akava programo katar e buti thaj korkorokeripe. Dikhipe katar akala mere katar e resorno institucija thaj evaluacija anela bi dži kaj definišime katar majkvalitetni thaj adekvatni mere save si direktno thodine pe majčore thaj socialno majbizurale grupe, a majbut ande majckne bararde trujalipa. E Romnja ande Srbija si jekh kategorija savi si majbut thodini po riziko katar o čoripe. Von si baro kotor ande sivo ekonomija savi si majdur fundoni strategija pala o trajo ande romano kidipe. O bišaipe te adekvatno irisarel pe po rodipe kaj o berza thaj tromalo butaripe cknjarel efikasno thaj stepeno integracija katar e romani populacija. Majbut programa katar e Nacionalno služba pala buti rodel nesavo sikavipe thaj profesionalni džanglipa. E Romnja save, tradicionalno, sigo ni maj džan ande škola, naj len džanglipa thaj profesionalni kompetencije, thaj vi kana e Nacionalno služba pala e buti kamel te te den len nesavo anglunipe, e Romnja naj sa e uslova pala dijipe ande akala programa.

NAP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e džuvljango thaj nevljaripe katar o gende jekhtanipe 2010 - 2015	AP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Repbulika Srbija 2009-15	Si li kerdino
Cknjaripe katar ekonomikane bijkehtanipa save aven godolese kaj si majbut diskriminacija		NAJ
2.3.1.1. Ande averčhande mere te bararel pe e buti e džuvljango andar majbut diskriminišime kidipa, sar vi šaipe te len subvencije save si pala akala džuvlja	9.3.2. Bararipe katar e buti, džuvljikano korkobutaripe.	E ANDE MERE NAJ LIJA SA GODOLESE KAJ SI BIADEKVATNI THAJ NAŠTI LEN LEN SA E ROMANJA

<p>2.3.2. O keripe katar avečhande progrma katar ekonomikano zuralipe e džuvljango andr e gava thaj e Romnjango</p>	<p>a) dijipe e Romnjango ande edukativni seminara thaj sikavipe andar o preduzetništvo thaj lijipe katar e subvencije pala o korkorobutaripe.;</p> <p>g) kerdino rodipe andar e šaipa thaj bišaipa te e Romnja korkore pese keren buti;</p> <p>d) keripe katar informativno kampanja andar e thagarne relacije thaj bararipe katar o gndo Romengo thaj Romnjango andar thagarne relacije;</p>	<p>SI</p> <p>NAJ</p> <p>NAJ</p>
<p>2.3.2.4. Keripe katar javno kampanja opromos stereotipa kana svato si andar e Romnja</p>		<p>NAJ</p>
<p>2.3.2.5. O keripe katar o modelo pala o sikavipe e Romnjango sar bi majloke dije ande programa katar e buti</p>		<p>SI</p>

2.3.2.6. O ločaripe katar sigo buti katar e terne Romnja (save si majterne katar 30 berš). E modela save si kerdine te ločarel e integracije katar e terne Romnja ande amalipe thaj reintegracija e manušnjangi save si irisarde po fundo katar o Kontrakti pala e readmisija.	/	NAJ
Keridino fondo pala e buti e Romnjango saven si majzala katar 30 berš	/	NAJ

Nacionalno strategija pala e buti pala o vakti 2011-2020. berš¹⁸ phenel kaj o bararipe katar o manuškano kapitali thaj majbaro socijalno dijipe katar o manuš thaj kidipe save si ande situacija katar socijalno inkalipe, maškar save si vi e romani populacija. E nacionalno akcijako plano savo si pala akaja Strategija e Roma thaj e Romnja save si thodine sar kategorija katar e manuša save phare šaj te arakhen buti saven si dijo prioriteto kana den ande akala programa thaj mere thaj aktivno politika katar e buti. Numa kaj si akharipa pala o dijipe ando programo, o NAP pala e buti del vi averčhande programa thaj e mere save si thodine te bararel pe buti thaj nevljaripe katar e buti pala e Roma thaj e Romnja. Numa ande 2009. berš o NSB kerel data pe nacionalno identiteto so si ande Romani strategija thaj Akcijako plano.

Gendo katar e Roma thaj Romnja saven naj buti a save sasa pe evidencija NSB

Berš	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Sa	13.416	15.867	19.398	20.342	22.102
Džuvlja	6.571	7.637	9.180	9.513	10.150

Izvori: Nacionalno služba pala e buti.

E realizacija katar akaja mera vakarel andar nesavo jekhtanipe maškar e Romani strategija thaj Nacionalno strategije katar e buti (2011-20), li duj akala dokumenta vakaren kaj trubul te avel majbaro dijipe e Romengo ande programa katar e buti thaj korkorni buti thaj trubul te avel gender sensitivni indikatora. E Nacionalno služba pala e buti kerda afrimativno akcija te len pe nesave love pala keripe katar e cikni biznisa thaj korkoro buti, savi del majbut šaipa pala e manuša andar o romano kidipe, sar vi pala e džuvlja thaj manuša save si invalida. Itakaj kaj akava sasa lačo, akaja akcija, majgnlal pala e Romnja naj sasa but lači. Godolese kaj naj len džanglipe thaj

edukacija te keren piri buti, naj len edukacija thaj vi bišaipe te ramosaren goda so rodel e banka sar kaj si thagaripe savo thol pe sar hipoteka. Akala biadekvarni mere save ni den šaipe te len pe akala mere, majbaro problemi si kaj naj informacije kaj o romano kidipe kaj gasave mere špaj te keren pe. Importano si o phučipe andar e motivacija te len pe akala mere. E motivacija e Romnjangi si ckni thaj vi motivacija katar o romano kidipe thaj vi katar e institucije thaj amalipe.

O baripe katar kali ekonomija bararel e eksploatacija thaj e diskriminacija e džuvljangi. Thaj gaja dži kana e stopa te e džuvlja arakhen buti si sa majckni e Romnjan si majzala šaipe te arakhen buti. E Romnji ande familija savi si tradicionalno lel e rola te avel de thaj te avel ando kher. O sigo inkljistipe andar e škola thol la ande pozicija kaj naj konkurentno pe berza, a e familija but drom ni del la te kerel piri edukacija vol te sikavel neso nevo a goda trubul te avel gaja vi pala e buta kaj len pe maj zala love. O šaipe savo del pe e Romnja si sa majckno. Maškar godola saven naj buti, vol aščaren buti majdur katar duj berš 65% si džuvlja. Katar goda si 70% Romnja, thampal e našalde manuša andar e ex Jugoslavija, sar vi e irisarde manuša po Kontrakto pala e readmisija.

O maripe e džuvljango ande familija thaj ande partnerski relacije

E definicija svatoso marpe opromos e džuvlja ande phuvjako kriso thaj e strategija dikhel maškathemutne dokumeta.

Ande Kriso andar o gender jekthanipe (artiklo 10) o definišime maripe savo si thodino po polo sar goda sosa del pe telesno integriteto, psihijatrisko sastipe thaj miro, vol kana kerel pe materijalno bilačhipe e manušese, sar vi goda kaj ka vakarel pe kaj goda ka kerel pe thaj savesa ni del pe nesave manušese te lel pire hakaja thaj tromalipa po principo katar o gender jekhtanipe.

E Nacionalno strategija pala o majlačho status e džuvljango thaj o nevljaripe katar o gender nevljaripe (2010- 2015) phenel kaj o maripe opromos e džuvlja sis a goa so kerel pep e gender maripe savo anel fizičko, psihičko thaj seksualno maripe vol bilačhipe pala e džuvlja, sar vi o vakaripe kaj goda ka kerel pe kaj e džuvlja naj tromalipe te kerel khanči thaj goda šaj kerel pe vi ande privatno vi ande civilno trajo. Akaja definicija ni inčarel niso pe savi o maripe si dijipe pe manuškane hakaja thaj e diskriminacija e džuvljangi, thaj nil lel e finansijski bilačhipa.

Nacionalno strategija pala o ačhavipe thaj ni dijipe te kerel pe maripe e džuvljango ande familija vol partnerski relacije (2011)¹⁹ akharel pep e Pekinško deklaracija thaj e Platforma pala e akcija (1995) save o maripe ande familija definišin sar bilo savo maripe savo si thodino po avečhando polo saveso rezultato si vol šaj bi te avel ande fizičko, seksualno vol psihološko bilačhipe, thaj goda si vi kana vakarel pe kaj goda

19 <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html>, pristupljeno 15.12.2014.

ka kerel pe vol kana e džuvlja naj tromalipe ande familija thaj civilno trajo. Akava strategijako dokumento vakarel andar e džuvlja save si majbut diskriminišime sar vi o kidipe savo naj zuralo thaj amalipaski grupa savi si sajekh ande situacije katar o maripe.

Po pokrajinako nivelu dži kaj 2012. Berš sasa e Strategija pala arakhipe katar o maripe ande familija thaj aver oblika katar o gender maripe.

Po lokalno nivelu ande nesave komune si lije akcijake planura pala nevljaripe katar o gender jekhtanipe numa ande lende naj definicija katar o maripe, vol akharen pep e relevanni maškarthemutne dokumenta, sar kaj si Deklaraciji UN andar o ačhavipe katar o maripe opromos e džuvlja andar 1993 berš. Itakaj kaj pala e Romnja vakarel pe kaj si amalipaso kidipe savo sasa ande majbaro riziko katar o maripe ande familija thaj partnerski relacije, nesave konkretni thaj kerdine mere naj.

Ande romano kidipe, o maripe e Romnjago si maripe ande familija. Ande zala rodipa andar o maripe e džuvljango ande Srbija, si vadži majzala rodipa sabe vakaren andar mapipe e Romnjango. Sasto rodipe savo bi vakarela savo si o maripe e Romnjango naj. Nesave data si kaj 75% Romnja vakaren kaj sasa marde ande familija ande piro trajo. Majbut phenen kaj goda si maripe thaj bilače svatura katar e familija. E Romnja save si marde ni roden vol zala roden medicinsko ločharipe pala o maripe, godolese kaj si lenge ladžo thaj ne kamen te phen e manušenge ando sastimasko kher ko kerda lenge o maripe. Sa akala si pindžarde karakteristike opromos bilo savi džuvlji ando sa e amalipa.

Fakti si kaj e Romnja ni vakaren kaj sasa marde godolese kaj naj len pačavipe ande institucije, manglal ande Centra pala e socijalno buti, numa vi akava si rezultato katar o cikno informišipe e Romnjango andar o šaipe kaj šaj aven ande arakhade khera, o nesavo ločharipe katar o foro vol e komuna sar kaj si love vol buti. Po pharipe but drom e Romnja save vi vakarde kaj sasa marde naj len nisavo dijipe katar e institucije, but drom ni pačaven len thaj pala o maripe phenel pe kaj si “romani tradicija thaj romano trado” vol vakarel pe kaj “goda si familijaki buti”.

Itakaj kaj si but strateški dokumenta thaj protokola, e phuv ni kerda adekvatno trujalipe ande savo e džuvlja save si marde šaj te vakaren andar goda bizo te darán, naj kerdino networko savo ločharel te bi e džuvlja save si marde avena arakhade.

NAP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e džuvljango thaj nevljaripe katar o gende jekhtanipe 2010 - 2015	AP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Repbulika Srbija 2009-15	Si li kredino
<p>Pinžaripe e amalipaso andar o maripe opromos e džuvlja ande majbut diskriminišime kidipa</p> <p>5.4.3.1. Ačhavipe katar e praksa katar e maloletnički thaj kontraktose prandipa ande romano kidipe</p>	<p>/</p> <p>O ačhavipe katar e prandipa save si contratose prandipa save si bilegalni (sar goda phenel pe cotraktose prandipa)</p> <p>9.4.1.O nevljaripe katar preventivno represivno mehanizma pala arakhipe romane populacijako katar bilegalni prandipa</p>	<p>NAJ</p>
<p>5.4.3.2. Keripe katar avečhande programa pala zuralipe e džuvljango save si marde andar majbut diskriminišime kidipa.</p>	<p>9.7. E prevencija thaj ačhavipe katar o maripe opromos e Romnja ande familija thaj partnerski relacije thaj nevljaripe katar o arakhipe e džuvljango save si marde.</p>	<p>NAJ</p>

Keripe katar o informatori andar e hakaja e Romnjage thaj šaipe te len pe e rekomandacie andar UN Konvencija pala eliminacija katar sa e diskriminacija e džuvljangi	/	NAJ
E edukacija maškarsektorski timura pala arakhipe e džuvljango save si marde pala o lijipe katar e spicifikane metode thaj hačaripe po pučhipe akrakhipaso e Romnjango katar o maripe	<p>9.7.2.Zuralipe katar e kapaciteta e sistemoso pala arakhipe e Romnjago katar o maripe</p> <p>a) E edukacija katar maškarsektorski timura pala arakhipe e marde džuvljango te len e rešenja thaj hačaripe po pučhipe pala arakhipe e Romnjango katar o maripe</p> <p>9.7.3. O bararipe katar e sistema pala arakhipe e Romnjagno save si marde</p>	NAJ

Sastimasko arakhipe

Jekh katar e hakaja pe savo majbut del pe si o hakaj pe adekvatno sastimasko arakhipe. E reporduktivni hakaja e Romnjange majbut si bilače ande sastimasko khera, numa vi ande laki primarna familia. O sigo prandipe si jekha katar majbare dikhpa kana del pe pe reproduktivni hakaja anda dži gothe kaj majzala katar jekh katar trin Romnjakatar 15 dži kaj 19 berš bijande, 40% Romnja si khamnje ande akala berša, a 4% bijande džuvdo čhavoro majjagal katar 15 berš. Sa i rodipa vakaren kaj maškar o sigo prandipe thaj bijandipe si e edukacija. So e edukacija si majbari, o sigo prandipe si majzala. Kana svato si andar goda te kerel pe plano andar o bijandipe e Romnja naj nisave hakaja, ande 95% situacie andar goda svato del o rom. O plano e familijako thaj e kontracepcija si teme save e Romnja mangel te vakaren ande piri familija. E tradicionalni metode save si ande romane familije a len len opaš e Romnja. E savremeni metode len numa 6% džuvlja, a akava procento si zala majbaro kaj e Romnja saben si maškarno sikavipe (11%). O lijipe katar e kontraceptivni metode zala si majbaro ande foro no so si ande gava. E adolescentkinje andar e romane mahala mazala len kontracepcija no so goda keren aver save si majpurane. Svako khamipe savo ni kamen e Romnja keren kiretaža. O gendo katar akala intervencije si baro katar 8-14 abortusa pe Romnji. Primena kontraceptivnih metoda je nešto

veća u gradskim naseljima nego u ostalim. O razlogo godoleso si kaj si cikno gendo katar e informacije save aven dži kaj e Romnja, numa ande majbut situacije vi e diskriminacija katar e doktora ande sastimaske khera, goda kaj naj len love vol godolese kaj goda ni kamel lengo Rom.

O trajo veko e Romnjango si 48 berš so si 20-30 berša majzala katar aver džuvlja. O fenomeno katar o “nasvalo sastipe” e džuvljango si but kaj e Romnja. E razloga pala goda si but: goda kaj vakti, tradicionalno stavo e džuvljango te sajekh aven pe prne, kaj si ladžo te džal pe kaj o doktori. Gothe si vi goda kaj naj len dokumenta thaj goda kaj kerel pe diskriminacija opromos lende katar angluno bišaipe. Po pharipe, akava si sar “vakare pe” bi griža pala o sastipe, thaj ckno gndo andar o sastipe thaj aver. Sa goda pala soste gdnisarel pe kaj si bigriža thaj ckno gndo si sikadi rola e džuvljangi te del griža numa pala e familija, goda si modeli savo barilo ande patrijahalno amalipe, a savo si but pindžardo ande akala thana. Sar šaj dikhel pe nasvalo sastipe e Romnjago: gaja kaj svako dive vakarel “naj mange khanči”, “zala dukhal ma o kor” “ka nakhel, e “doktora vi gaja ni džanan khanči” “ka avel mange majlačhe”. O rezultato godoleso si hronični pneunomie, hronični dukhipa katar e jajnika, zurale migrene- thaj sa goda e Romnja nakhen pe prne.

Romane sasatimaske medijatorke

E Dekada pala e inkluzija e Romengi majbut kerda ande sastimasko arakhipe. O modeli katar romane sastimaske medijatorke si majlačho egzemplo katar e lači praksa, na numa ande phuvja save si ande Dekada, si vi ande aver phuvja. Akava modeli kerel nesave bišaipe ande adekvatno dikhipe katar o sastimasko arakhipe pala e romani populacija: majbaro gendo katar sasimasko arakhipe e manušengo, sastimasko dikhipe savo si sajekh, vakcinacija čhavorengi, preventivni vakaripa, kontrola katar o sastipe, plano e familijako, hakaja andar e socijalno thaj sastimakso arakhipe. Dži kaj 2013. berš buti kerda 79 medijatorke ande 59 forura. Akava programo si pe jekh rig učardo andar o bužeti RS a pe jekh rig andar e donatorski love. Importantno si lengi buti ande kotor katar o reproduktivno sastipe. Goda kaj si angažujime džuvlja si importantno pala nevljaripe e statutoso e džuvljango ande romano kidipe. Akaja mera savi si direktno realizujeme pe lokalno nivelo, e lokalni sastimaske kherenca. E projektenca savo kerda o Ministerijumo pala o sastipe ando vakati 2007-2009. berš kerdine si personalni dokumenta pala 1.333 manuša, sastimako sastipe pala 2.564, materijalno sastipe pala pala 567 familije, vakcinišime 3.936 čhavore, 903 ramosarde ande škola, kerdino si 1.087 kontrola katar o sastipe e khamne romnjango thaj e familijako, kerdino si 2.318 sistematski dikhipe thaj 272 mamografije thaj 6.345 Roma lija doktori.

NAP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e džuvljango thaj nevljaripe katar o gende jekhtanipe 2010 - 2015	AP pala implementacija Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Rebulika Srbija 2009-15	Si li kerdino
4.2.1.2. Edukacija e džuvljangi andar e diskriminišime kidipa andar o goda kaj si importantno o sastipe thaj lengi čhačhipa thaj šaipa ande framona katar o sastimasko sistema	9.9.1. Arakhade data andar o sastimasko statuto e Romnjango a) sastimasko sikavipe gaja kaj si kerdine vorkshop andar o sastimasko arakhipe a) informišipe e Romnjango andar e khakaja andar o sastimasko arakhipe;	VA BUTASA SAVE KEREN ROMANE SASTIMASKE MEDIJATORKE ANDE 59 JLK
4.6.1.3. O dijipe e Romnjango ande sprotske aktivnosti Thodine e Romnjango ande pokreti „ Sporto pala savore”	/	NAJ

Keripe katar e public politike pe lokalno nivelo

Jekh katar e buta ande AP pala implementacija Romane Strategijako si vi gendo kataj lije thaj budžetirime LPA pala nevljaripe katar o status e Romnjango thaj Romengo save si angažujime te keren monitoring katar o AP, a majbut ande kotor savo dikhel pe Romnja. E organizacija andar o Niš “Ženski prostor” ande projekto Dekada Roma – Jekh šaipa pala e Roma thaj e Romnja kerda focus kidipa ande novembro 2011. berš savo džal majdur ando proceso katar o aktivno planiripe thaj monitoring katar e lokalni politike. Ande 15 komune thaj forura kerdino si 27 gokus kidipa, sasa 275 manuša/nja pe lende. E focus kidipa e manušenca/njca kerde romane koordinatora/ke sar bi dikhela bi sar save si e mangipa e Romnjange andar sa e forura/komune thaj gaja ande goda trujalipe te kerel pe o lokalno akcijsko plano

savo si numa pala lende. E focus kidipa e manušenca save anen odluke andar e lokalni komune thaj institucije, kerde e manuša andar e lolakni korkorikeripa, a o reslipe sasa te len pe nesave membrura pala e butake kidipa save ka keren o LAP sar vi te kerel pe lengo budžeto, lijipe , implementacija thaj monitoringo. E rezultata save si kerdine ande 2011 berš ande akava projekto si:

- Ando Lazarevco si lijo Lokalno akciono plano pala e Roma thaj si vi jekh kotor savo vakarel andar o status e Romnjango.; ando Leskovco si lijo Lokalno akciono plano pala e Roma, thaj si vi jekh kotor savo vakarel andar o status e Romnjango.
- Ando Pirot si liji e Srategija pala nevljaripe e statutoso e džuvljango, ramosardo si o Memorandumo andar jekhtani buti maškar o amalipe “Ternipe” thaj e Komisija pala o gender jekhtanipe po keripe kata o Lokalno akcjako plano pala o nevljaripe e statutoso e Romnjango thaj kerdine si butake kidipa pala keripe e LAP-oso pala ekonomikano zuralipe e Romnjango.
- Ando Pančevo thaj Novi Sad kerdine si Butake kidipa pala keripe e LAP-oso pala nevljaripe e statutoso e Romnjango, a akava dokumento vadži naj lijo
- Ando Žitište si ramosardo Memorandumo andar e jekhtani buti mapkar amalipe e Romengo andar o Žitište thaj o prezidento katar e komuna Žitište te kerel pe Lokalno akcijako plano pala nevljaripe e statuto e Romnjango.

Romani cikna, Kruševac

Monitoringo katar e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac

Po Cenzuso savo sasa ande 2011. berš ande Foro Kruševac si 128.752 thanutne. Majbaro nacionalno minoriteto si e Roma saven si 2461. Numa but rodipa save si kerdine vakaren kaj ande Kruševco si majbaro gendo Romnjango thaj Romengo thaj vakarel pe kaj si maškar 3.000 thaj 3.500 Roma.

E Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac si liji Lilesa katar o Kidipe e foroso gendo 016-5/2009, 20.11.2009. berš katar 2009-2012. berš.

Akava dokumkento vakarel andar e phučhipa pala o sikavipe, e uslova katar o bešipe, buti thaj sastimasko arkakhipa e Romengo.

E Strategija si buvljari po fundo savo si ando ando Lil katar o Kidipe e foroso andar god ate kerel pe majdur pala e realizacija e Strategijaki dži kaj 2014. berš , gendo 022-257/2012 katar 28.09.2012. berš. Kidipe forosko anda Odluka te kerel pe Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac pala vakti katar 2015 dži kaj 2020 berš., a o Forosko veče kerda butake grupe save ka keren nevo strategijako dokumento.

VIZIJA e Strategijaki

Foro Kruševac ka avel thaj ande savo ka avel majbaro socialno arakhipa pala sa lese thanutne, thaj ni ka dikhel pe avečhandipa po nacionalno thaj kulturološko identiteto; trujalipe ande savo ka avel o principo katar o jekhtanipe, solidarity , pačavipe, toleratno thaj ka pačavel manuškane hakaja sa e manušenge⁹⁸.

MISIJA e Strategijaki

Ando reslipe te sa e thanutnenge avel majlačhe, a majbut e Romenge godolese kaj s majbut marginalizujime thaj ande majlačho statuso, foro Kruševac ka kerel saste mere ando sikavipe, buti, sastipe thaj bešipe, gaja kaj ka bararel socialno arakhipe ande: multidisciplinarno keripe katar sa e resora ando lokalno amalipe savo si importantno te kerel pe sa e problema save si ande romani populacija, te kerel pe o networko e institucijengo save si kompetentni ande konkreti kotora a o reslipe sit e nevljarel pe o statuso, te avel sajkeh bararipe katar e dijipa- locharipe ando sikavipe, buti, sastipe, thaj bešipe thaj resllipe te kerel pe nesave hakaja ande konkretno kator, efikansno lijipe katar e resursa, gaja kaj ka avel informacije andar romani populacije, bararipe katar o senzibiliteto e thanutnego thaj phadjaripe katar e prejucije andar e romani populacija, promocija katar o averchandipe po pučhipe katar nacionalno thaj kulturološko identiteto, pačavipe katar o principio pala o jekthanipe, tolerancija thaj pačavipe katar o manušeso trajo.

Strategijake reslipa:

- Nevljardo o socialno statuso e romane populacijako gaja kaj ka zuraren pe ando sikavipe, buti, sastipe thaj bešipe.
- Bararde programa pala o zuralipe romane populacijako te nakhavel pe o čoripe thaj te len pe individualni šaipa thaj kapaciteta thaj kapaciteta e kidipaso.

Ande Strategija si kerdine vi akcijake planura pala o sikavipe, sastipe, buti thaj bešipe ande manglal sasa sasti analiza situacijaki ande konkretno kator. Majanglal pala svako kator si definišime maškathemutno thaj nacionalno judistikano framo, thaml analiza situacijaki, e inicijative save si kerdine te bi kerena pe sa e problema, rekomandacie pala akcija svi si majdur thaj prioriteta pe save trubul te kerel pe o fokuso. Sa gore thodine problema ande konkreti kotora putaren but phučipa pe save trubul te tel pe konkretno irisaripe ande lačhe mehanizma thaj mere. I gaja akcijake planura, sar lokalni strateški dokumenta, fokusirime pe prioriteta kerel pet e bi kerena pe anglune reslipa, mere thaj buta save trubun te kerel pe ande konkretno

Fundone principa thaj thagaripa pe save si thodine e akcijake planura pala nevljaripe e statuto e Romengo len: pačavipe, arakhipe thaj lijipe katar krisoske hakaja e Romengo thaj e Romnjango, sasto thaj efikasno dijipe e romane kidipaso ande sa o amalipe; pačavipe thaj dikhipe thaj e promocija katar o averchandipe; jekhtane šaipa save si thodine pe jekhtane hakaja; gender jekthanipe; ačhavipe thaj maripe opromos sa e oblika katar e diskriminacija thaj keripe katar e mere pala afirmativno akcija.

E implementacija e Strategijaki trubun te keren:

Consili pala implementacija e Strategijagi pala nevljaripe e statutoso e romengo ande Foro Kruševco savo si kerdino katar o Forosko thagaripe, a Consili kerda:

- Komisija pala e projekta thaj e procena katar o bararipe e Strategijako pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac;
- Komisija pala implementacija katar Lokalno akciono plano pala o bešipe ande Strategija pala nevljarpe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševco;
- Lokalno timo pala minoritoreng e thaj marginalizujime kidipa.

Mobilno timo ande Foro Kruševac si kerdino ande mart ande akava berš katar o Forosko veče sar vadži jekh organo save si importatno dijipe ande implementacija e Strategijaki.

O Raporto andar e realizacija e Strategijaki kerel pep o beršesko nivelu, savo lel pep o agor ando berš savo avel a lel le o Consili pala implementacija e Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac. O raporto šaj dikhen sa e manuša save kamen thaj si ando Kotor pala amalipaske buta- Služba pala socialno thaj sastimasko arakhipe

O monitoringo Strategijako dikhel pe po Raporto savo sa e berša kerel pe ande Kotor pala amalipaske buta thaj del pe kaj o Consili te lel le, a e realizatora e projektosa ande Strategija trubun te den finansijski thaj narativni raporta andar e realizacija e projektengi kaj e Komisija pala e projekta thaj procena katar o bararipe e Strategijako pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac, sar vakarel o Privilniko andar e kriterija andar o lijipe e projektengo thaj love pala projekto ande akaja Strategija.

Biphangli evaluacija katar e dokumenta ni kerel pe. O raporto si numa ande jekh forma ande savo si ande dokumentacija ande Kotor pala amalipaske buta.

Budžetosa ande Foro Kruševac kerel pe plano pala implemetnacija Strategijaki

Ando 2010. berš pala implementacija pala e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo si dijo **10.200.000,00 dinara**

Akcijako plano pala o sikavipe – 3.600.000,00

Akcijako plano pala o sastipe – 1.500.000,00

Akcijako plano pala e buti – 1.500.000,00

Akcijako plano pala o bešipe – 3.600.000,00

Ande 2010 berš ande kotor katar o sikavipe love si dije pala o projekto “Razvojni obrazovni centar” pala savo love dija vi o UNICEF (1.062.120,00

dinara), a love dija vi o Forosko budžeto (998.620,00 dinara sasto projekto sasa 2.060.740,00 dinara. Projekto si finansirime katar 2008 – 2010. berš. Ande 2008. berš o Foro dija 1.000.000,00 dinara, oUNICEF 1.200.000,00 dinara. Ande 2009. berš o Foro dija 500.000,00 dinara o UNICEF 1.097.420,00 dinara.

Ande 2011.berš pal e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac dijo si **9.500.000,00 dinara.**

Akcijako plano pala o sikavipe – 3.125.000,00

Akcijako plano pala o sastipe – 1.625.000,00

Akcijako plano pala e buti – 1.625.000,00

Akcijako plano pala o bešipe – 3.125.000,00

Ando sastipe andar o budžeto savo dija o Foro love dije pala o projekto “Prevenција katar kardiovaskularni nasvalipa ande romane mahale” dije 400.000 dinara.

Pala e buti andar o budžeto e Foroso finansirime si o projekto “ I me mangav te avel pa buti” savesi implementacija kerda o Javno komunalno preduzeće Kruševac, a dije 1.200.000,00 dinara.

Pala o bešipe andar o budžeto Foroso pala snimko thaj keripe katar katastarsko-topografsko plano pala e mahala “Marko Orlović” dije 400.000,00 dinara.

Pala o sikavipe finansirime si o drom e romane čhavorengo andar e maškarnе škole save džan ande aver thana a dije 270.550,00 dinara.

E love andar o budžeto save si dije andar o Foro Kruševac pala implementacija e Strategijaki ande 2012. berš si **6.500.000,00 dinara:**

Akcijako palano pala o sikavipe – 1.500.000,00

Akcijako plano pala o sastipe – 1.500.000,00

Akcijako plano pala e buti – 2.000.000,00

Akcijako plano pala o bešipe – 1.500.000,00

Pala e buti o Foro pala e buti e romane populacijako ande JKP Kruševac dije 2.000.000,00 dinara.

Ando sikavipe pala o drom e čhavorengo andar maškarnе škole save džan ande škola ande aver than dije 400.000,00 dinara, 100.000,00 dinara dije pala e paketa pala e čore sikavne, a 1.000.000,00 dinara pala e projekta pala o sikavipe.

Ando sastipe love si dine pala e projekta a dije 1.500.000,00 dinara.

Pala o bešipe trubuja te den pe love pala o keripe katar o projektno tehnikani dokumentacija pala e legalizacija katar majbari romani mahala “Marko Orlović” 1.500.000,00 dinara.

Katar goda e love si dije pala:

- Pokinipe katar o drom pala e sikavne 316.000 dinara
- Pala poklon paketa 99.000 dinara
- Pala geodetski dijipa ni dije love
- Pala e dotacija pala e civilni amalipa 3.199.677,6 dinara.

Sa e love save si dije si 3.614.677,6 dinara.

Kana si svato andar e donacije e love sasa dije pala akala projekta save si ande tabela:

Alav projektoso	Ko kerda o projekto	E love save si dije pala o projekto
“E prevencija katar maligni nasvalipa e čučango e Romnjango”	Amalipe “Romano alav”	375.440,00 dinara
“E prevencija katar kardiordiovaskularni nasvalipa ande romani populacija”	Amalipe “Romano centro”	383.280,00 dinara
“Sistematski dikhipa te ažučarel pe o sastipe e Romengo ando Kruševco”	Sastimsko centro Kruševac	441.016,00 dinara
“I me kamave te kerav buti”	Javno komunalno firma “Kruševac”	1.999.941,6 dinara
SA 3.199.677,6 dinara		

O budžeto savo si dijo pala e Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac ande **2013.** berš si **6.500.000,00 dinara** thaj goda:

Akcijako plano pala o sikavipe – 1.500.000,00

Akacijako plano pala o sastipe – 1.500.000,00

Akcijako plano pala buti – 2.000.000,00

Akcijako plano pala o bešipe – 1.500.000,00.

O Foro Kruševac kerda Javno konkursi pala e projekta ande Strategija pala nevljaripe e statutoso e Romengo ande Foro Kruševac ande 2013 berš pala o sikavipe, sastipe thaj buti. Kana agorisarde o konkurso e Komisija lija e projekta, a o Forsosko veće pe Odluka andar o arlisaripe e projektengo anda Rešenje andar o finasiripe e projektengo ande Strategija thaj goda si akala projekta:

Sikavipe	Alav e organizacijako savi del o projekto	Alav projektoso:	E love save dije:
	OŠ “Branko Radičević”	“Sikavipe opromos čoripe”	171.350 dinara
	Amalipe “Romski mir” - “Romano miro”	“Importantno sit e džanes kaj zuralipe si ando sikavipe”	175.000 dinara
	Amalipe “Romski centar Kruševac”	“Savore ande škola”	400.000 dinara
Sastipe	Amalipe katar e daja save si korkore “Kneginja Milica”	“Sastipe pala savore”	150.000 dinara
	Centro pala integralno arakhipe katar e purane manuša “Cvet”	“E prevencija katar zarazni nasvalipa ande romani populacija ande gava Žabare, Trebotin, Mala Vrbnica i Dedina”	200.000 dinara
	Amalipe”Zvezda”	“Nevljaripe katar o sastipe ande romani populacija”	150.000 dinara.

Ando sikavipe e love si dije pala o drom e sikavnengo save džan ande maškarnе škole save džan ande rularni trujalipa. Kinde si beršeske karte pala o drom pala 240.000 dinara.

E love save si dije pala e Strategija pala nevljaripe katar o status e Romengo ande Foro Kruševac ande **2014.** berš si **3.000.000,00** dinara.

Ande 2014. realizujeme si 179.270 dinara po fundo katar e projekto andar o nakhlo berš ande sikavipe thaj o sastipe. Kerel pe javno arakhipe pala finasiripe e romane čhavorengo katar lenge čhera dži kaj e maškarnе škole ande save džan a e love pala goda si 500.000 dinara. Kana vakarel pe andar e geodetski dijipa o OEBS ka del love pala keripe katar o katastarsko topografsko plano thaj Plano pala sasti regulacija goda si 1.441.500 dinara.

Kana vakarel pe andar medicinski dijipa kerel pe javno akharipe pala 800.000 dinara.

Kerdine si duj Skupštinake Odluke andar o Plano katar e sasti regulacija thaj Odluka andar bešimaske modela save šaj te len pe ande romane mahale. Kerdine si aktivnosti save si pala Anglal školako progrmai, ramosaripe ande škola pala sikavipe e puranego, koordinacija pala e stipendije pala romane čhavore, lijipe katar e dokumentacija pala lijipe e hakajeso po bilovengo drom, lijipe katar o gendo romane sikavnengo, thaj vi godola sikavnengngo save džan po drom ande škola. Kana vakarel pe andar e buti kerdine si radionice save si pala korkorno bizniso pala romani populacija. O Foro ramosarda Kontrakto e Germanijake orgnaizacijasa "HELP" savo si pala e buti katar e marginalizujime kidipa, a 50% ka aven andar e romani populacija. Vakaripe si andar e grantura 1.500 Eura thaj 2.400 Eura pala kidipe e mašinengo thaj keripe katar piri buti.

Ande 2010. berš si realizujime jekh projekto ando sikavipe.

Ande 2011. berš realizujime 2 projekta, jekh andar o sastipe thaj jekh pala e buti.

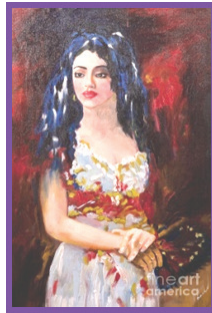
Ande 2012 berš si realizujime 4 projekta thaj goda jekh ande buti thaj 3 ando sastipe.

Ande 2013. berš si realizujime 6 projekta 3 pala o sikavipe thaj 3 pala o sastipe.

Sa e projekta save si kerdine katar 2010-2013 si 4 projekta ando sikavipe, 2 pala e buti thaj 7 ando sastipe.

Akala berš o Konkurso pala e projekta naj ramosardo godolese kaj si arlisrde nesave procedure ande implementacija e Strategijaki pala nevljaripe e statutoso e Romengo, a sar vakare o Kriso pala javni arakhipa.

Akava berš naj plano pala neve love save si pala implementacija akcioni planose.

Ženski romski centar Veliki Crljeni, Lazarevac

Monitoringo realizacije katar o „Lokalno akcijako plano pala nevljaripe katar o statuso pala nacionalni minoritetura“ ande komune Lazarevac, pala 2013/2014.berš

Kana dikhen pe e importatni principa ande Nacionalni Strategija, e Foroski komuna Lazarevco ande 2010. berš kerda Consili pala e nacionalni minoritetura savo kerda plano te ande 2011. berš te kerel pe Lokalno akcijako plano pala nevljaripe statuteso pala e nacionalni minoritetura.

Ando goda konteksto pe pandžto bešipe katar o Consili pala nacionalni minoritetura, andi si odluka te kerel pe lokalno akcijako plano, te kerel pe o timo pala sa e kotora save si ande akcijako palano pala nacionalni minoritetura thaj te avel baro akcento pe Roma savi si majbaro nacionalno minoriteto ande Komuna Lazarevac.

O Consili kerda komisije pala sa e kotora ande lokalno akcijako palano.

Fundono reslipe te kerel pe akava strategijako dokumento si nevljaripe katar o sikavipe, sastipaso arakhipe, buti, bešipe, kultura thaj informišipe e Romengo, thaj nevljaripe katar o statuso e Romnjango.

Po Cenzusi savo sasa ande 2002 berš ande komuna Lazarevac, majbaro nacionalno minoriteto si e Roma saven si 450. E data save si kaj e BVO kaj ande Komuna Lazarevco ande savo si majbaro gendo e Romengo.

Aktuelno situacija ande sistemo pala o sikavipe

E data andar o ckno gendo e romane čhavorengo thaj e ternengo pe sa e nivela katar o sikavipe, sar vi e data andar o inkljistipe andar e fundoni škola vakaren kaj o sisemo pala o sikavipe:

1. Našti de kerel sikavipe pala sa e čahvore,
2. Naj la efikasni mehanizma save ka ačahven e čahvoren ando sistemo thaj ka del šaipe ta sa e manuša len piro hakaj po sikavipe.

Majbare gava ande Lazarevco ande save si romane čhavore si MZ Sokolovo, MZ Veliki Crljeni, MZ Stepojevac, MZ Županjac, MZ Medoševac, MZ Šopić, MZ Zagorka Dragović, MZ Gornji Grad, MZ Momčilo Pavlović, MZ Zeoke, MZ Rudovcii, thaj MZ Crne međe.

E romane čhavore sigo džan andar o sistemo katar o sikavipe thaj ande angluni faza džan ande specijalni škole, godolese kaj naj len ločharipe katar e sikavne, arakhipe katar o ignorišipe, marginalizacija, maripe thaj diskriminacija.

Akala čhavoren si bilačo statuso ande škola thaj godolese aven bimotovišime, godolese si len baro bilačhipe dži kaj naj aven uslova pala goda te džan ande specijalni škole. Numa pe romane čhavore sajekh kerel pe averčhandi diskriminacija putardi vol garadi katar e školake thagarne, sikavne, e manuša save keren buti ande škola thaj biromane dada thaj daja.

Po programo ssavo kereda o Ministerijumo pala o sikavipe, e fundoni škola pala e bare šaj agrorisarel pe ando OŠ Baroševac thaj Stepojevac po programo „Aver šansa”.

O sistemo katar o socijalno arakhpe e Roma thoda ande pasivno pozicija sar godola saven len ločharipe. Goda kerda kaj e Roma dikhipe kaj e phuv trubul te gndisarel andar lengi egzistencija. Thaj gaja e Roma bi trubuna te bararen pire potencijala ande komuna Lazarevac e Roma aščaren te den len ločahripe.

Pe data save si ando Centro pala socijalno buti, ande Lazarevco si 119 manuša save len materijalno ločharipe.

E terne dada thaj e daja, majbut e dja save si korkore, si kidipe savo si ande riziko thaj naj len šaipe te arakhen buti.

Akaja problematika si phandi čorimasa, thaj si khanči savesa kerel pe nevo čoripe.

O dikhipe katar o LAP ando sikavipe

E analiza si kerdine pe 8 intervjuja thaj ankete: o prezidento e komunako, šerutno ande uprava, Consili pala o sikavipe, Consili pala e nacionalni minoritetura vi nakhlo vi akana, fundone škole, škole pala o sikavipe e puranengo.

Po predlogo katar o Consili pala nacionalni minoritetura (nakhlo) thaj romane BVO ande Lazarevac, o prezidento katar GO Lazarevco anda Uredba te kerel pe “LOkalno akcijako plano pala nevljaripe statutoso katar nacionalni minoritetura ande 2012.-2016 berš” ande komuna Lazarevac. O LAP si lijo po bešipe skupštinako ande Lazarevco ando decembri 2011. berš. O raporto katar e realizacija e LAP-osi Consili pala nacionalni minoritetura del kaj o komunako veče, a vov del le kaj o Kidipe komunako.

Ando intervju savo dija o šerutno ande komuna avilam dži kaj data kaj naj raporto andar e realizacija e LAP-osi ande komunake strukturenaj realizujime mere save si ando LAP thaj kana si arlisarde e thagarne ande komuna najmaj jekhtani buti e BVO. Akava lokalno strategijako dokumenti sasa lačo fundo pala goda te keren pe e problema save se ande romano kidipe. Numa, godolese kaj sasa cikno o budžeto, našti te den pe love pala o LAP.

Kana svato si andar e komunake butarne, 70% si pindžarde akale Lokalni akcioni planosa

Pala o nakhlo berš 2013 berš planirime love pala o LAP sasa 1.000.000 dinara. E love si dije gaja kaj o Consili dija len ande orgnizacije pala civilno amalipe save keren o romano pučipe, thaj goda pala e kultura, sport, maripe opromos e džuvlja thaj sikavipe.

E manuša thaj e manušnja save si ande Consili pala o sikavipe pindžarde si e LAP-osa numa ni ramosarde le, godolese kaj o Consili pala o sikavipe si kerdino majpalal. Naj maškasektorsko buti maškar e organa ande lokalno komuna thaj naj inicijativno organo savo bi kerela realizacija thaj o budžeto pala o LAP. O Consili dikhel o džaipe andar e fundoni škola , numa naj len data andar romane thaj biromane čhavore, a naj len ni gender dimenzija.

Pe data save si ande Fundoni škola “Sveti Sava” ande Veliki Crljeni, o gendo e romane sikavnengo ande školaki 2013/2014 si 48 (32 čhora thaj 16 čhavre). Ande škola si 400 sikavne. O drom but e romanengo čhavorengo majbut kerel pe katar angluno dži kaj šovto klaso. Ande nakhlo školsko berš, fundono sikavipe ačhada štar sikavne andar e romani populacija (3 čhora thaj 1 čhavro) katar dujto dži kaj štarto klaso. Pe godola mere individualizacije (IOP) si lijo pandž sikavne. Naj data andar sikavne save gele andar o fundono školsko sistemo ramosarde škola pala o sikavipe e puranengo.

E data andar e fundoni „ Vuk Karadžić“ ando Stepojevac vakaren kaj o gendo katar e romane čhvore si 37 (21 čhavoro thaj 16 čhora), e mere katar e individulaizacija lije si 4 sikavne, ande nakhlo berš gelo andar e fundoni sikavni (1 čhori thaj 3 čhavre). Ande fundoni škola kerel pe o programo “Dujto šansa” - sikavipe e barengo a ande akava školsko berš ramossardo si 19 manušanja/ša (12 Romnja thaj 7 Roma).

E butarne ande li duj škole pidžarde si e LAP-osa sar vi e afirmativne akcijasa pala ramosaripe e čhavorengo ande maškarnе škole thaj pe fakulteta.

Consili pala nacionalni minoriteta (akava) ande 2013. berš kerda buti e romane BVO ando reslipe pala e realizacija katar e aktivnosti save si ande LAP (sikavipe, kulturno manifestacija thaj sportski aktivnosti). Ande 2014 berš naj lije love pala o finansiripe e LAP-ose godolese kaj e komuna Lazarevac si po bilovengo finansiripe so gndisarel kaj lake finansije del o Foro Beograd. Pala berš savo avel, o Consili dija mangipe pala o budžeto e LAP-oso thaj goda pala o sikavipe thaj majlačho statuso katar o bešipe e Romengo.

Po svato katar o prezidento ando Consili pala nacionalni minoriteta, o LAP si realno thaj si jekh katar e importantni strateški dokumenta, sar bi nesavi lokalno komuna kerela majlačho statuso katar e marginalizujime kidipa. Po pharipe o budžeto katar Lokalno akcijako plano ka dikhel pe pe love savo o Foro Beograd ka del ande Foroski komuna Lazarevac.

O Consili kerda vi pe kampanje pala ramosaripe e čhavoreno ande maškarnе škole thaj fakulteta sasa pe lokalni medija. Vadži dije informacije e romane čhavorengo andar e stipendije.

Consili pala nacionalni minoriteta (nakhlo) kerda o LAP jekhtane e BVO thaj e manušenca andar e lokalni insititucije (Sastimasko kher, Centro pala e socijalni buti, OUP, Nacionalno služba pala e buti thaj fundone škole).

Kerde po budžeto LAP-oso, dijipe e programoso “Dujto šansa”, kerde javni tribine thaj diskusije te bi pindžarena pe e LAP-osa dije informacije andar goda sar si kerdini e implementacija e LAP-osi pe lokalni TV thaj radio stanice.

Kerde akativnosti save sasa uzo LAP: kulturake manifestacije, emisije pe romani čhib (Radio Lazarevac), informišipe pe romani thaj srbikani čhib (lil “Glas Roma”), keripe katar e javni thagaripa thaj romane mahale.

Kancelarije pala e nacionalni minoriteta džanel sar savo si i LAP thaj ande 2013 berš kerde revizija e budžetosi. Jekhtane e BVO kerde aktivnosti save si ando LAP, a goda si ločharipe thaj dijipe romane čhavorengo te sikaven.

Romane bivladke organizacije kerde jekhatane averenca ando keripe e LAP-ose. Kana dikhen pe e reslipa athaj e mere ande Lokalno akcijako plano, kerde but projekta: sikavne thaj edukativni radionice pala e romane čheja thaj Romnja, mere pala majlačho reproduktivno sastipe e Romnjango, dije 25 grantura pala ekonomikano zuralipe e Romengo thaj e Romnjango.

**MONITORINGO – PINDŽARIPE E KRISOSO PALA AKAJA E
PACIJENTOSE THAJ O MEHANIZMNO PALA O ARAKHIPEPE E
PACIJENTOSE HAKAJENGO**

O kriso pala e hakaja e pacijantose²⁰ dija pe zor ande maj 2013. berš. O anglunipe kana lija pe o kriso sasa arlisardo pe duj kotora. E opšti norme ande savi se e difinicija katar o hakaj arakhle piro than ande praksa kana o kriso si ando. Ando goda vakti pala goda sasa dikhle e rakhade pala arakhipe katar pacijentose hakaja. Pe aver rig e odredbe save keren reglacija katar e buti e manušengo save arakhen e hakaja e pacijentose ni kerda pe dži kaj o decembar 2013. berš.

Godolese kaj goda si gaja kerdino, e pacijenta ačhile bi hakajengo godolese kaj ande praksa gndisarlepe kaj e kancelarija katar o Ombdusmani ačhel e butasa itakaj kaj naj sasa nahkle e odredbe. E thanutne sasa ande vakumo thaj naj sas len arakhipe.

Importanno si kaj but kancelarije katar e savetnika ande lokalni komune naj kerdine ando rook, a naj sasa nisave sankcije pala e komune save dije pe akaja norma.

Jehktane krisosa vakarel pe kaj ande lokalni komune trubun te keren pe consila pala o sasipe save trubun te keren buti pe žalbe save den pacijenta pe vakaripa sasve anen e savetnika. Vi ande akaj situacija, pe nesave bi ramosarde rulura, but komune vakarde kaj goda ka keren ande 200. Berš. Kana dikhas judistikane, gasavo keripe kerda te avel than pala bikeripe e hakajengo ande sastipe, thaj naj sasa mehanizma pala o arkhipe.

Ande priiri nakhli praksa o “Pravni skener” kerda analiza katar o arkhipe e hakajengo pala e pacijenta thaj majbut dikha pe roamni populacija. O rodipe lija e buti katar o e buti arakhpaski pala eŧta berš. E rezultata vakarde kaj khonik katar e pučhle Roma thaj Romnja nisar ni ašunda pala o Arakhipe, thaj ni džangla te vakarel ni jekh hakaj save si e pacijento.

Gasavi buti kerda o uticaji te o “Pravni skener” ande oktobri thajnovembri 2014. Kerel o monitoring katar o pindzaripe e Krisoso pala hakaja pacijentose *thaj mehanizma katar o arakhipe* ande romao kidipe. Ando reslipe te kerel pe majlače informacije o monitorigo lija nesavi relevantni organa pala arakhipe e pacijentoso thaj romane populacijo. Kerdam direktno svato thaj mangipe pala e informacije katar save si importantni kerdini si vi analiza katar e pustika ande save si ramosarde e dikhpa e pacijentose ande sastimaske khera te bi dikhela pe savo dije thaj o hakaj e pacijenta majbut keren žalbe.

- **Ministarijumo pala o sastipe**

Majnglal ande monitoring, o timo andar o Pravni skener bičhalda lil ande Ministerijumo pala o sastipe ande savo vakarda kaj ka kerel o monitoring, saveso reslipe si te dikhel pe gadiči pindžarel pe o Kriso pala hakaja e pacijentose katar e romani populacija thaj save si mehanizma pala arakhipe e hakajengo.

- **Sastimaske medijatorke**

Goda kaj e buti keren buti si but importantno thaj dikhlo, a majbut ando kotor savo dikhel pep e šaipe kaj si sastimasko arakhipe. Lengi rola ande romanji kultura, o gndo thaj e iskusatva thaj goda so vakaren si but lače. Itakaj kaj leng buti sit e džan ande romane mahala ande piri komuna, von jekhare ande kurko keren radionice andar avečhande kotora ande sastimasko arakhipe Vadži šaj phenas kaj lengo keripe ande dži gothe te e Roma thaj e Romnja majbut džan kaj e doktora. thaj kerda kaj but teme vadži namaj tabu. Godolese, majimportanto si te vakarel pe kaj e Romnja sajekh džan kaj o ginekologo..

Kaj e sastimaske medijatorke bičhaldam anketa ande savi sas trin kidipa katar e phučhipa:

- Džaen li andar o Kriso andar hakaja pacijentose;
- Pindžarde li e Krisosa pala e hakaja e pacijentose e Romnjan thaj e Romen andar e phuv;
- Pe savo hakaj e Roma thaj e Romnja keren žalba.

E irisaripa sasa jekhtane. O Ministerijumo pala o sastipe karda sikavipe pala e sastimaske medijatorke andar o Kriso pala e hakaja e pacijentoso pe nesave radionice. E medijatorke save dije irisaripe pe anketa phende kaj kana von si gothe pačaven pe e hakaja e pacijentose thaj kaj naj pindžarde kaj dija pep e nesave norme katar o Kriso. Sar lačo egzamplo phende kana si e hitni situacije e pacjenta šaj te džan kaj e doktora vi bi lileso sar kaj vi but lender si o arlisardo doktori. Numa goda vakarel amenge kaj goda našti dikhel pe sar fundone hakaja numa sar hakaja save šaj te aven dži kaj majbaro sastimasko arakhipe, numa von si ando standardo.

Šaj te vakaras kaj o irisaripe po phučipe pe soste e Roma thaj e Romnja majbut keren žalba, si averčhando katar o stavo kaj naj nisavo dijpe pe hakaja. Griža si kaj majbaro gendo katar e tužbe si goda kaj kerel pe diskriminacija ande sastimaske khera katar e doktora thaj medicinski butarne. Kathe šaj te putrelpe akava phučipe godolese kaj but Roma thaj e Romnja ni pindžaren phandipe maškar goda thaj o dijipe pe aver hakaja. Goda si but drom hakaj kaj o sastipe naj pala savore. Šaj phenas kaj goda si diskriminacija.

E Kancelarija katar o Savetniko pala arkhipe e hakajengo katar e pacijenta

O Savetniko pala arakhipe e hakajengo katar e pacijenta si kerdino e Krisosa pala e hakaja pacijetosu. O Savetniko si organi savo kerel pe pritužbe katart e pacijeta pe nesave konkretni vakaripa pe buti godolengo save keren buti ande sastimaske khera vol po nesavo sastimasko kher. E kancelarija si ande komna a lenge kontakta si ande sa e sastimaske khera.

Kana dikhel pe e rola katar o savetniko, sar organi save se den pe e vakaripa, o timo andar o Pravni skener kerda intervju e šerutnesa ande beogradeski Kancelarija pala arakhipe katar e hakaja e pacijentose.

- Kana dikhel pe kaj e savetnika sasa vi avečhande buta ande komuna, importatno sasa te dikhel pe sar savi edukacija sasa len majnglal no so lije te keren akaja buti. Majnglal no so si kerdine e kancelarije o Ministerijumo pala o sastipe kerda seminari ande duj dive pala e savetnika pala arakhipe e hakajengo katar e pacijenta. Thampal ando mart 2014 kerdino si seminari pala jekh dive savo kerda o Miniserijumo te del ločaripe godole manušenge, sar vi informacije save si phande e konkretni egzamplosa. Kana dikhel pe gadići si pharo thaj baro gendo katar e akta gndisaras kaja akaja edukacija trubul te avel majintenzivno thaj majbari. Majbaro problem ande edukacija sasa bigriža andar o phandpe katar e propisa save kren regulacija katar o sastimasko arakhipe thaj manušikane hakaja. Akava bilačihe del cknio vakaripe andar e norme thaj zala lengo lijipe.
- Andar o dijipe po hakaj vakarel vi o gendo katar e lije vakaripa katar 01.01.-31.10.2014. berš. E Kancelarija pala arakhipe katar e hakaja e pacijentose ramosarda a 272 vakaripa thaj ande goda vakti dija 2319 vakaripa sar goda šaj kerel pe thaj informacije. O gendo katar e vakaripa thaj dije vakaripa andar goda sar goda šaj te kerel pe vakarel andar omangipe te bararen pe e kapacitta katar e Kancelarija, numa vi te kerel pe promocija e krisosi po lokalno nivel. E edukacija katar e thanutne trubul te kerel pe godolese kaj baro procento katar e vakaripa inkljel andar e buti savo kerel o Savetniko. Goda ni gndisarel kaj naj bilačihe pe save buti trubun te keren aver organa.

- Ande aplikacija ande savi kerel pe e evidencija katar e vakaripa e kancelarija kerel vi e gender statistika. Numa pala jekh berš sar si e kancelarija sasa ckno gendo katar e vakaria save dije e manuša andar o romano kidipe. Numa akaja data šaj bi avela amen dži kaj bilačo phando lafi kaj naj dijipa pe hakaja e manušengo andar e romani populacija. Šaj phenas kaj akava si indikator andar o bi informišipe a na lačhipe kana vakarel pe andar o sastimasko arakhipe maškar o romano kidipe.
- Majbaro gendo katar e vakaripa si kerdino godolese kaj e sastimaske butarne si bila;he ando svato thaj naj lačo kvaliteti pala o sastimasko dijipe, so si sar vakarde amenge vi e sastimaske medijatorke. Numa o Svetniko šaš te akave vakaripa ni lel godolese kaj o sastimasko butarno vakarel kaj goda naj gaja. Godolese kaj naj dokaza, kaj si “svato pe svato” o savetnik našti te dikhel si li goda fakti thaj sajekh ni lel o vakaripe. Te si sasa nesavo manuš savo goda dikhla, o vakaripe bi avela čačuno thaj phenda pe kaj kerdino si o bilačhipe. E i irisaripa e Savetnikose šaj te keren uticaji te kerel pe e baza ande savi ka aven evidentirime e sastimaske butarne pe save keren pe majbut pritužbi.
- Baro gendo katar e vakaripa si andar goda kaj nipačavel pe o vakti e pacijetnos. Egzempla katar gasave vakaripa kana ande situacije kana ande ordinacije del pe a naj rendo, kana khonik ni irisarel po telefonsko akharipe ande sastimasko kher vol o telefono si lijo ande sajekh vakti.

Sar savo si o gendo katar o Savetniko katar o sasto gendo katar dije vakaripa si 25% si čačo. Numa, goda naj čači slika, ande nesave situacije šaj te avel dži kaj o bilačhipe numa, goda nšti dikhel pe sar fakti godolese kaj si statički bilače.

- **Arakhadino katar e hakaja e manušengo saven si osiguranje**

Si o Savetniko savo si thodino katar e lokalno komuna si te arkhan pe e hakaja e pacijentos, Republikano fondo pala sastipe kerda vi e Arakhadine pala e hakaja saven si origuranje. E Arakhadine si kancelarija ande sa e sastimasko kher. Von si avečhando katar o savetniko. savetniko si organi save se šaj te vakaren sa e thanutne itakaj kaj naj len sasitmasko lil, a o Arakhadino si numa pala e manuša saven si sastimasko lil.

- majnglal si phučipe katar lengi buti maškar e Savetniko thaj katar o Arakhadino si o Kriso pala e hakaja manušengi, ni kerda claro dikhipe ko so kerel.- Numa, sar gndisarel o arkahadino, trubul te aven li duj kancelarije ande sa e sastimske khera. Numa, gasavo keripe sasa ande nakhlo vakti thaj naj sasa efikasno.

- E buti maškar o savetniko thaj arakhadino katar e manuša saven si sastimasko lil si jekhtano kana svato si andar o arakhipe e pacijentoso kaj akala hakaja: o hakaj pe goda te šaj avel len sastimasko arakhipe, hakaj pe informacije, hakaj pe preventivni mere, hakaj po tromalo arlisaripe, hakaj po paćavipe katar o vakti e pacijetnosu.
- kana vakarrel pe andar e romani populacije, e arakhadine sasa ckno gendo katar o vakaripa godolese kaj naj sasa čače vol naj ande lesi buti..

Pustik katar e vakripa ande Sastimaske khere

Ande sa e sastimaske khera keren pe pustika katar e vakaripa. Akava izvori katar e informacije šaj te lel pe sar relevantno katar o dikhipe si li e pacijenta lačhadine e butasa ande institucija. O rodipe thoda vi e analiza katar e lila pala o dikhipe ande sastimaske khera ando Beograd thaj Valjevo.

O dijipe pe hakaja katar o paćavipe katar o pacijentoso vakti si ande akala pustika po angluno than. Ande sa trin khera sastimaska phendo si:

- Majbut del pe bi rendoso
- e doktora ni keren buti kana si o termino
- majbut drom aščarel pe majbut sata

Itakaj kaj si mangipe te e khamnje Romnja thaj e manuša saven si ckne čhavore, e manuša save si invalida thaj purane thaj si len prioriteto ande pustika si egzempla kaj e manuša save si majpurane katar 80 berš aščaren majbut katar duj sasta godolese kaj ni paćavel pe o termino..

- Dujto bilačhipe si pala goda kaj e sastimakske butarne ni keren lače svato e pacijentosa.
- Andar e pustika, našti dikhel pe kaj si ramosarde e svatura andar e romani populacija. Kana dikhel pe o gender segmento šaj te vaćarel pe kaj o gendo thaj muršengo thaj džuvljango save kerde komentara si jekhtane.

Gadići si importantno ande službe save den medicinski dijipa, importrantno si te sikaven pe e manuša save keren buti ande medicinsko sektori. Pe goda vakarel amenge goda sar o arakhadino manuš ande sastimeska khera ni dija ando sastimasko kher ando Novi Beograd te ginavel pe e pustik).

- Numa lačo si kaj ande akala pustika itakaj kaj si bilače svatura si vi lače svatora pe kotora vol pe manuša save keren buti.

- **E Roma thaj e Romnja ande mahale**

Ande monitoringo andar goda sar lel pe o kriso sama ande štar romane mahale, trin ande Beograd thaj o Valjevo.

E Roma thaj e Romnja save si ande anketa dije ocena pala e medijatorke thaj sastimaske khera, numa vi piro džanglipe ande arakhipe katar e hakaja e pacijentoso.

- E rezultata andar e anketa vakaren kaj e Roma thaj e Romnja dije ocene pala e butaarne ande sastimaske khera thaj dije trin. Lengo majlačho svato pe majbaro nivelu si si andar e sastimaske medijatorke.
- But Roma thaj e Romnja ašunda pala o Kriso andar e hakaja pacijentoso, nuima ckno gendo džangla andar nesavo hakaj andar akava kriso. Akaja data si pala e griža godoelse kaj e hakaja pacijentose si ande krisura katar 2005. berš. Sar kaj si vakardne, trubun te keren pe radionice ande romane mahale andar e hakaja thaj mehanizma katar e pacijentoso thaj mehanizmo katar o amalipe.
- E buti thaj goda kaj si Savetniko thaj Arakhadino katar e manuša saven si sastimaske lila 90% phučle Roma thaj e Romnja ni pindžaren. Akava rezultato si sar e praksa katar o Savetniko thaj Arakhadino. Thampal majbut katar jekh berš sar lija pe o Kriso pala e hakaja pacijentose, e plakata kaj si kontakta katar o Savetniko thaj Arakhadino save si ande sastimaske khera naj sa goda so trubul.

Phande lafa

- E Roma thaj Romnja ni džanen khanči andar o Kriso andar o hakaj pacikempse thaj andar o mehanizma save šaj te len pe te bi arakhena pire hakaja
- Trubul te strateški kerel pe promocija e Krisosi ande romane mahale.
- Radionica thaj treninga ande romane mahale trubul te avel pala o reslimasko kidipe
- E sastimaske medijatorke ande dži gothe te bararel pe o gndo e Romengo thaj e Romnjango sar si importatno te sami aktivno arakhen piro sastipe
- Ande edukacija pala e sastimaske medijatorke šaj te aven vi e orgnaizacije katar o civilno amalipe
- Trubul te kerel pe evaluacija katar e lačhe rezultata katar e treninga thaj radionice sajekh

- E statistika katar o Arakhadino thaj o Savetniko trubul te incarel gender data
- Trubul te avel majbuve thaj precizno te dikhel pe sar savi si e buti katar o Savetniko pala o arakhipe katar e hakaja pacijentose thaj Arakhadino katar e manusa saven si sastimasko lil.

Phandine dikhpa

O majbaro anglunipe ande nesavo amalipe dikhel pe gadići si bararde marginalizujime kidipa atahaj te keren pe šaipa pala sasto dijipe sa e manušengo ande sasto amalipasko trjao. O drom džki kaj o majbaro bararipe si public politike.

Public politike sar public thagaripe šaj te aven slika katar e problema thaj mangipa ande amalipaso kidipe. Kana si barardo o gendo kaj sa e buti ando kidipe trubul te avel majlačho thaj angluno trajo ando goda mangipe, e public politike šaj te aven public lačhipe. Numa, po pharipe majbut drom goda si sar vi politikani situacija thaj majbut drom dikhel pe goda sar savo si o politikano mangipe. E Public politike pala nevljaripe e statutoso e Romengo dikhel pe pe akala momenta.

- a. Deklarativno lijipe katar e institucije (pe nacionalno thaj lokalno nivelo) pala o keripe katar e bare problema e romane kidipaso.
- b. Bijekthani politika ando keripe e problemaso ande lokalni komune.
- c. But ašćarel pe pe love save den e donatora, thaj naj lačho plano te len pe lače praske sar o modeli katar o incaripei.
- d. Gender dimenzija naj. O principio katar o gender dikhine politike (gender mainstreaming) zala lel pe.

Budžeto savo trubul te avel te bi e public politike avena operativno trubun te aven len avečhände dikhpa thaj but drom naj len jekh linija:

- a. Zala lijipe e lovengo andar o budžeto pala e realizacija katar e starteški dokumenta (po nacionalno thaj lokalno nivelo).
- b. Majbut thon pe pe donatorski love.
- c. Bizurale kapaciteta, majanglal ande lokalni institucije, te keren pe projekta thaj te len pe lova andar e maškarmutne fondura.

- d. Lijipe katar e strateški dokumenta ande savo naj lače budžeta thaj prioriteta po phuvjako nivelo.
- e. Ni lel pe o programsko budžeto, sar vi ni gender aspekto ande o budžeto.

Bari griža ande praksa si kaj ande baro gendo ande lokalni komune kaj lel pe nesave love pala e implementacija katar e strateški dokumenta pala e romano kidipe ando anglal ande budžetsko cikluso, thampal godola love si majckne kana kerel pe o rebalanso, a thampal e love save čahile, si majckno katar o anglune love thaj džal pe keripe katar nesave aver problema, a savo majbut naj phanglo pala e mere save si ande strateško dokumento. Gaja si amen situacije akaj e čahvoren ande škole naj habe e e love pala e realizacija katar e lokalni akcijake planura pala nevljaripe katar o sikavipe e romane čhavorengo ni len pe. But si egzampla kaj e bikerdini legalizacije ande romane mahale thaj bilače uslova katar o bešipe e Romengo itakj kaj e resorni ministerijuma thaj e maškarmutne orgnizacije phenen kaj akava si urgentno thaj trubul sigo te kerel pe. Majbut šaj vakarel pe vi andar e dotacije kaj e orgnaizacije ando civilno amalipe thaj efekta katar akala projekta po lokalo.

E Dekada e Romengi si po agor thaj naj but gndisaripe andar goda gadiči si importnanto te keren pe efikasni public politike thaj goda si lačo drom ka majlačho amalpe, o romano civilno sektori vakarel kaj e redifinicija andar e trenutni politike trubul te kerel pe sigo s thaj te kerel pe holističko dikhipe pala o keripe e problemoso.

